

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІЗМАЇЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра загальної та практичної психології

ПСИХОЛОГІЧНА СВОЄРІДНІСТЬ РОЗВИТКУ МИСЛЕННЄВИХ
ОПЕРАЦІЙ У МОЛОДІ

Кваліфікаційна робота здобувача
Факультету управління,
адміністрування та інформаційної
діяльності

групи 61ФЗ

ступінь вищої освіти «магістр»

спеціальність 053 Психологія

освітня програма Психологія

Гаврилова О.О.

Керівник Кічук Антоніна Валеріївна

доктор психологічних наук, доцент

Рецензент кандидат психологічних

наук Гордієнко І.О.

Робота допущена до захисту

на засіданні кафедри загальної та практичної психології

протокол № 7 від «20»

листопада 2022 р.

Завідувач кафедри

В.О. Трокофєва Л.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний
захист на відкритому
засіданні ЕК

«26» листопада 2022 р.

Оцінка 90 відмінно
(за стобальною шкалою) (за традиційною шкалою)

Голова ЕК

Макарич Н.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ	
МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА...6	
1.1 Мислення як категорія когнітивної психології.....	6
1.2 Класифікація мислення у сучасних психологічних	
дослідженнях.....	15
1.3 Мисленнєві операції, різновиди, ознаки вираженості.....	21
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТУВАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА	
СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ МИСЛЕННЄВИХ ОПЕРАЦІЙ У МОЛОДІ.32	
2.1 Психологія когнітивної сфери особистості юнацького віку.....	32
2.2 Узагальнена характеристика діагностувальних методик	
мисленнєвих операцій – узагальнення та рефлексивності мислення...	39
РОЗДІЛ 3. АКТИВІЗАЦІЯ КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ В	
ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ЗА ДОПОМОГОЮ ТРЕНІНГОВИХ	
ТЕХНОЛОГІЙ.....	47
3.1 Аналіз результатів дослідження інтелектуальної сфери молоді при	
застосуванні тренінгових технологій.....	47
3.2. Різновид психологічних технік та рекомендацій, спрямованих на	
активізацію когнітивних процесів.....	64
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРАСТЕНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Пізнання навколишнього світу починається з відчуттів, сприймань і породжує людське мислення. Воно супроводжує усі розумові процеси людини. Саме мислення забезпечує нам можливість виходу за межі чуттєвого, розширює межі та глибину нашого пізнання, відображає суттєві зв'язки і відношення між предметами, через відоме веде нас до невідомого. За своєю природою ми розумні істоти, на цьому наголошував Б. Паскаль «Мислення становить велич людини...Уся гідність людини міститься в її мисленні».

До розумової діяльності нас спонукають здебільшого проблемні ситуації, які є вихідним моментом мислення. Це ніби внутрішній конфлікт між знанням та незнанням. Причини виникнення проблемної ситуації – недостатність або надлишок інформації, знань. Наявні проблеми активізують мислення молодшої людини і людське мислення в цілому.

Проблема розвитку когнітивної сфери особистості юнацького віку в останній час постає пріоритетним завданням фахівців в умовах вишу. Тому постає питання про пошук таких форм організації навчального процесу студентів, які б найбільшою мірою сприяли цьому розвитку.

Зусилля науковців та практиків сьогодні спрямовані на пошуки нових організаційних і змістовних компонентів навчальної діяльності, за яких відбувається розвиток мислення юнаків.

Розвиток мислення юнаків дуже ретельно досліджувався у працях таких вивчених як Г.О.Балл, Д.Б.Ельконін, А.В.Запорожець, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, О.В.Скрипченко, Н.Ф.Тализіна, О.К.Тихомиров та ін. Натомість психологічну своєрідність розвитку і активізації когнітивної сфери саме особистості юнацького віку залишається в стадії вивчення, враховувавши і той факт, що з кожним роком потік інформації (у тому числі цифрової), збільшується, а разом із цим і зростає психічне навантаження на особистість.

Отже, актуальність порушеної нами проблеми, не викликає сумнівів і зумовили вибір деякого аспекту її дослідження, а саме: “ Психологічна своєрідність розвитку мисленевих операцій у молоді ”.

Об'єкт дослідження – особистість в юнацькому віці.

Предмет дослідження - психологічна своєрідність та динаміка розвитку мисленевих операцій юнаків.

Мета дослідження – виявити психологічні особливості розвитку мисленевих операцій особистості юнацькому віку та розробити рекомендації щодо активізації досліджуваного процесу виявлення та наукове обґрунтування впливу різних чинників на розвиток мисленевих операцій у молоді.

Відповідно до об'єкта, предмета й мети визначено такі завдання роботи:

1. Здійснити теоретичний аналіз літератури з проблеми розвитку мисленевих операцій у молоді.
2. Виявити психологічні особливості розвитку мисленевих операцій у молоді.
3. визначити діагностувальний інструментарій дослідження психологічних особливостей розвитку мисленевих операцій в юнацькому віці.
4. розробити методичні рекомендації спрямовані на активізацію мисленевих операцій юнацького віку та здійснити їх апробацію.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених у роботі завдань та досягнення сформульованої у роботі мети використовувалися загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація), на основі яких проведено: аналіз наукової вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури, порівняльний аналіз різноманітних підходів до розвитку мислення, узагальнення теоретичних і практичних даних з проблеми вивчення розвитку мислення, - що дало змогу визначити стан розроблення означеної проблеми; методи збору емпіричних даних (констатувальний експеримент, психологічне тестування за допомогою методики «числові ряди» автор методики Е. Крепелін, методики яка спрямована на дослідження інтелектуальної лабільності, та методика визначення стилю мислення розроблена А. Харрісон та Р. Бремсона.), що давали можливість експериментально дослідити розвиток мисленевих паровесів молоді; методи

обробки та інтерпретації отриманих даних, які поєднували кількісний та якісний порівняльний аналіз.

Експериментальна база. Дослідження проводилося з студентами II та III курсу комунального закладу Білгород-Дністровського педагогічного фахового коледжу міста Білгород-Дністровський. Загальна кількість досліджуваних склала 85 осіб.

Надійність та вірогідність результатів дослідження забезпечувалася методологічною та теоретичною обґрунтованістю його вихідних положень; використанням взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних меті і завданням; репрезентативністю вибірки; застосуванням методів статистичного аналізу та впровадженням результатів дослідження в практику.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалася у формі участі на II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасна психологія: проблеми та перспективи», м. Ізмаїл. А також на V міжнародній науково-практичній конференції «TOPICAL ISSUES OF MODERN SCIENCE, SOCIETY AND EDUCATION» («АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ, ОБЩЕСТВА И ОБРАЗОВАНИЯ»), м. Харків

Структура й обсяг курсової роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи 65 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА.

1.1 Мислення як категорія когнітивної психології.

Здатність мислити та пізнавати одна з найважливіших психологічних характеристик людини. Процес мислення виступає суб'єктивною основою особистості так само як людина є основою суспільства та соціальних відносин. Досвід проблеми мислення в сучасній психології свідчить про

інтегральний характер який відображається в організації та функціонування мислення. Як когнітивної діяльності суб'єкта. Виходячи з вище сказаного постає питання сутності проблеми – когнітивності.

Когнітивна психологія від латинського знання - психологія, орієнтована на моделювання мислення. В свою чергу когнітивна психологія виступає як галузь психології, яка досліджує пізнавальні процеси, як процес вирішення проблеми, пам'ять та мовні процеси. Когнітивна психологія бере початок з пізньої моделі біхевіоризму. Основні її принципи також зустрічаються в гештальтпсихології М. Вертгеймера, В. Келера, та К. Коффки, а також у теорії Ж.В. Піаже, який в розрізі когнітивізму вивчав ментальний розвиток.

Когнітивність - є здатність до розумового сприймання та переробки інформації яка надходить з оточуючого середовища, в більш широкому сенсі – процес пізнання.

Розглядаючи історичну справку, щодо мислення ми бачимо, що за часів Арістотеля мислення розглядалось як частина душі, іншою її частиною є відчуття. Арістотель вважав, що мислення як частина душі, є специфічною здатністю розмірковувати, осягати думкою світ і самого себе, тобто свою душу. На його думку мислення виступало діяльністю, яка була спрямована на пізнання, осягання родів сущого. Досліджуючи мислення, Арістотель визначив таку науку як логіка — науку про мислення, а також визначив закони та форми мислення.

У концептуальних системах філософів Нового часу, а саме Д. Локк, Ф. Бекон, К. А. Гельвецій розглядали мислення як діяльність, яка спрямована на пізнання навколишнього світу та практичні дії. Також на їх думку мисленнєва діяльність проявлялась в розробці методів, засіб, прийом пізнання та практичних дій. Науковці вирізняли наступні прояви мислення:

- відчуття, яке характеризується окремими властивостями предметів та явищ.
- споглядання, яке характеризується відношенням свідомості до предметів

- уява, яке характеризується новим формуванням що приходить з набутого досвіду.
 - рефлексія, яка характеризується критикою теоретичних знань.
- Також вони виділяли прояви діяльності мислення:
- сумнів, характеризується утриманням від остаточного визначення судження.
 - віра, характеризується впевненістю в істинності суджень
 - задум, характеризується заглибленням в думки
 - прийняття рішень, характеризується процесом ухвалення цих рішень.
 - розуміння, характеризується правильністю ухвалення рішень та відчуттям упевненості в цьому рішенні.
 - уявні операції, характеризується створенням основи для подальших дій.

У концептуальних системах представників класичної німецької філософії представниками якої були І. Кант, Й. Г. Фіхте, Ф.В. Шеллінг, Г. Гегель мислення розглядається як акт самодіяльності суб'єкта, що в свою чергу породжувало різні інтелектуальні, уявні феномени. А саме поняття, принципи, закони, ідеї, ідеали, тобто знання.

Іммануїл Кант в своїх працях відзначив спонтанність актів мислення, апріорний характер його діяльності, спрямованість на пізнання за допомогою понять. Вирізняв рівні мислення:

- інтуїція, перший рівень.
- розсудок, другий рівень.
- розум; третій рівень.

Також він виділяв види мислення, а саме:

- формально-логічне, мислення яке характеризується розсудливістю.
- діалектичне характеризується відображенням властивостей природнього.
- конкретне характеризується конкретним описом фактів та явищ.
- абстрактне, характеризується утворенням уявних об'єктів та явищ.

- практичне характеризується реалізацією знань у практичні дії.
- теоретичне характеризується узагальненням абстрактних понять.

Кант визначив односторонність, обмеженість розсудку і антонімічність розуму, встановив зв'язки «чистого» мислення з чуттєвістю, з зовнішнім світом.

На думку Георга Гегеля мислення характеризується діяльністю суб'єкта, яка спрямована на пізнання світу в формі понять. Він вважав, що вищою формою пізнання є наука під назвою – філософія. Мислення є пізнанням в поняттях абсолютного духу, внаслідок чого формується всезагальне знання.

На сучасному етапі поняття мислення характеризується як процес перетворення фактів, інформації та емоцій на цілісне й упорядковане знання.

Фундаментальною властивістю людини є мислення, і через цю фундаментальність людині важко дати означення, спираючись на простіші поняття.

Мисленнєві процеси досліджуються багатьма когнітивними дисциплінами які розкриваються з різних предметних позицій. Однією такою дисципліною є когнітивна психологія. Когнітивна психологія – це галузь психології, що вивчає пізнавальні процеси людської свідомості. Дослідження в когнітивній психології які проводили психологи зарубіжних шкіл (Д. Дьюї, З. Фрейда, К. Бюлер, А. Біне, Ж.В. Піаже, А.Н. Перре-Клермон, Д.С. Брунер) та психологи вітчизняної школи (С.Л. Рубінштейн, В.В. Давидов, Л.С. Виготський, Б.М. Тепле, П.Я. Гальперін, Н.П. Бехтерева, О.М. Леонтьєв) показали зв'язок з питаннями пам'яті, уяви, уваги, почуттів, логічного мислення, подання інформації, здатності до прийняття рішень. Пізнавальні процеси підпорядковуються гносеологічному принципу, а також має в нелінійних середовищах хвильову форму. Когнітивна психологія базується на аналогії між перетворенням інформації в системах ЕОМ та пізнавальними процесами які проходять у людей[6].

Треба зауважити, що мислення починається там де з глобальної, безладної та емпіричної дійсності виокремлюються певні предмети. А також

постає питання про їх смисловий зміст. Виходячи з цього постає поняття «конвергентне мислення». Конвергентне мислення – це логічне мислення, що ґрунтується на одно єдиному правильному рішенні поставленого питання. В результаті чого постає проблема здатності відмовитись від стереотипних способів мислення, креативності.

На противагу конвергентному мисленню виступає дивергентне мислення, що в свою чергу є основою креативності. Дивергентне мислення націлене на пошук інноваційних шляхів та не традиційних ідей[2].

В проблемному питанні мислення і мови постає необхідність вирішити проблеми, що являє собою раціональність і чуттєвість в творчості. В мистецтві це уява, в науці це розрахунок, науковці розмірковують, а митці переживають. На цих паралелях зводиться як правило вчення про мистецтво як сферу чистої інтуїції, де роль «розуму» зведена до нуля. Не можна стверджувати, що ця схема не є ефективною, але прийнявши її ми не можемо заперечувати існування двох органів мислення: розумного, раціональності, логічності, що приводить до побудови науки, і чуттєвого, нерозумного, ірраціонального, що приводить до побудови мистецтва. Виходячи з цього ми приходимо до розриву людської свідомості. До ізоляції мислення логічного від мислення образного, що в свою чергу протиставляє інтуїцію та розум[28].

Не можливо обійти стороною питання методологічного мислення. Методологічне мислення – це процес перенесення принципових схем з однієї області знань в іншу. На думку Д.К. Максвела обороти мови та схеми мислення, але в іншому контексті переносять термінологію знайомої нам науки в область знань менш нам знайомої. Також ще її можна назвати «науковими метафорами». Даний вид мислення є істинно науковим. Тобто він сприяє її розвитку» [30].

Генетичний принцип аналізу мисленевих операцій тісно пов'язаний з не менш важливими принципами, а саме структурним і функціональним.

Принцип структурної впорядкованості включає в себе системоутворюючий аспект мислення, характеристика якого базується на емпірико-

феноменологічних ознаках. Функціональний принцип включає в себе мислення як відкриту систему, робота якої залежить від функціональних призначень суб'єкта. Зміст яких наповнюються пізнавальним, культурно-історичним, практичним, комунікативним, пізнавальним, та іншим конкретним змістом.

В контексті інтерсуб'єктивної діяльності яка виходить з окремих аспектів функціонального принципу, можна поставити питання про рефлексію як спосіб мисленнєвої діяльності

Мисленнєва діяльність дуже тісно пов'язана з рефлексією. З точки зору класичної психології рефлексія є способом самопізнання суб'єкта. Кожна концепція мислення яка покладає безпосередню даність будь якої форми самосвідомості є рефлексивною. Особистість через мисленнєві процеси може виступати внутрішнім «Я». Людина в процесі онтогенезу постійно розвивається. Та розвиток постійно супроводжується мисленням. [33].

Мислення виступає орієнтиром когнітивної психології. Перетворення здобутої інформації здебільшого залежить від пізнавальних дій мислення. Розумова активність багато в чому залежить від особистості та здобутого досвіду. Не останню роль мають знання, увага, логіка, пам'ять та сприйняття індивіда. Психологічна думка розглядає три типи мислення.

- Наочно-дійовий характеризується конструктивізмом та організацію діяльності та притаманний малюкам до трьох років.
- Наочно-образний характеризується перетворенням думок в конкретні образи та притаманний дітям від чотирьох до семи років.
- Абстрактний тип характеризується оперуванням узагальнених понять без залучення наочності та образів, притаманний як школярам так і дорослим.

Мислення як психологічний процес досліджене не в повному обсязі. Але спираючись на досвід психологічної думки вітчизняного психолога Л.С. Виготського та іноземного психолога Ж.В. Піаже доречно виділити наступні стилі.

- Простий стиль характеризується інтерпретацією процесів в спрощеній формі.
- Складний стиль характеризується багатомірністю при сприйнятті існуючих понять.
- Конкретизований стиль характеризується нетерплячістю до невизначеності, схильні до крайнощів.
- Абстрактний стиль характеризується схильністю до авантюризму, гнучкості та самостійності.
- Аналітичний стиль мислення характеризується увагою на відмінності предметів та зациклюванням на дрібних елементах.
- Синтетичний стиль мислення характеризується увагою на подібності предметів та спільних ознаках.
- Імпульсивний стиль мислення характеризується швидким прийняттям рішень, при наявності вибору.
- Рефлекторний стиль мислення характеризується повільним прийняттям рішень, що призводить до малої ймовірності помилки.
- Нестерпний стиль мислення характеризується відмовою до отримання інформації яка суперечить їх вже набутих знанням.
- Толерантний стиль характеризується прийняттям інформації, що не відповідають уявленням людей.

Також треба зазначити, що в кожній особистості намішано декілька стилів, але яскраво виражені не всі. Деякі здатні мислити лише поверхнево, інші сприймають безліч деталей одночасно[38].

Мислення виступає провідним психічним процесом між сприйняттям інформації та узагальненим або опосередкованим відображенням її у нашій свідомості[38].

Також не полишаємо той факт, що мислення займає не останнє місце в когнітивних упередженнях. Когнітивні упередження - це певний шлях мислити певним чином, який може призвести до відхилень раціональності. Когнітивні упередження виникають в результаті надмірної впевненості в собі,

а також обман чи страх завдяки якому наш мозок переконує нас в тому що не є дійсністю. Американсько-Ізраїльський психолог Д. Канеман розділяє розум на дві системи. Перша в свою чергу приймає рішення та генерує гіпотези швидко. Друга своє рішення будує шляхом роздумів за допомогою логіки, а це повільний та енергозатратний спосіб мислення. Що являє собою причину багатьох когнітивних викривлень. Як правило вони виникають в одних і тих самих обставинах. Як стверджує Д. Канема у фоновому режимі завжди працює «швидке мислення» [39].

В результаті когнітивних викривлень спостерігається такий ефект як:

- нагнітання - це коли прокручуємо негативні наслідки.
- надмірне узагальнення - це висновок який враховує лише частину інформації.
- поспішні висновки – це коли не розібравшись в інформації переконуємо себе в поганому.
- фільтрація – це концентрування на негативній інформації, відкидаючи позитивну.
- істини – це коли знайома нам вже інформація сприймається нами більш правдивою та безпечною.
- ореолу – це коли добрий оратор сприймається як професіонал.

Підмінна поняття або заміна складних питань більш легкими, схильність вдаватися в крайнощі призводить до викривлення дійсності та спонукає нас до помилкового мислення, або думати, що іншого вибору не має. Мислення як базова категорія когнітивної психології не може існувати без когнітивних викривлень. Які в свій час не завжди мають негативний ефект який перешкоджає життю людини.

Мислення як психологічний процес виконує наступні функції.

- Пізнавальна – характеризується відображенням світу і само відображенням.
- Проектувальна – характеризується побудовою планів, проектів, моделей практичної і теоретико-пізнавальної діяльності.

- Прогностична – характеризується прогнозуванням або передбаченням наслідків своїх дій, своєї діяльності, прогнозуванням майбутнього.
- Інформаційна – характеризується засвоєнням інформації про знання та її смислове перероблення.
- Технологічна – характеризується розробленням правил, норм, стандартів, рецептів життєдіяльності людини і суспільства в різних формах та проявах.
- Рефлексивна – характеризується самопізнанням розуму, самоаналіз.
- Інтерпретаторська - характеризується тлумаченням, осмисленням продуктів людської культури.
- Аналітична і синтетична - характеризується постановкою та розв'язанням різноманітних задач і проблем

В сучасному світі одними з найважливіших процесів які характеризують людину є процеси пізнання та мислення. Когнітивна наука тісно пов'язана з теоріями мислення та концепціями гуманітарної, природничо наукової, комп'ютерно-інформаційної орієнтації. Мислення виступає орієнтиром пізнання та спонукає на постійне моделювання світу. Концептуалізація проблеми мисленнєвих процесів в контексті пізнавальної діяльності визначає науковий дискурс когнітології, яка в свій час розкриває тематичний аналіз.

Одним із найважливіших факторів мислення є рефлексія, яка відкриває результати та мету пізнавальної діяльності. А також безпосередній вплив на прояв креативної діяльності в сфері інтелектуальної та соціокультурної діяльності.

1.2 Класифікація мислення у сучасних психологічних дослідженнях.

Сучасна психологічна наука розглядає мислення як варіативний і досить неоднорідний процес, конкретні форми протікання якого залежать від багатьох чинників. Процес мислення здійснюється в розумових діях та операціях. На природу і механізми цього психічного процесу існують різні погляди. Різні психологи проводячи дослідження висувають різну класифікацію. Поділити психологів можна на дві частини: вітчизняні та зарубіжні. Класифікувати психологів доречно об'єднавши їх у групи за теоретичним обґрунтуванням.

Представниками зарубіжних теорій мислення є Д. Гартлі та Д. Прістлі, яких об'єднує один напрямок, а саме «Асоціативна» теорія, суть якої полягає у тому, що психічний процес зводиться до асоціацій між минулим та враженнями від отриманого досвіду. Активність мислення є основною

проблемою яку не змогла вирішити дана теорія, тому розумові здібності проголосили апріорними не залежними від асоціацій [30].

Інші дослідники мислення, як пізнавального процесу є К. Бюлер А. Біне, представники Вюрцбургської школи вважали, що мислення має свій специфічний зміст. Також висунули положення про те, що думки мають предметну спрямованість. Предмет відіграє провідну роль у розумовому процесі. Представники цієї теорії підкреслюють спрямований характер та виявляють значення завдань у розумовому процесі [31].

Відомий американський філософ і засновник теорії функціоналізму Д. Дьюї вважав, що процес мислення виникає коли людина розуміє невідповідність між очікуваними і реальними подіями. Також ця теорія називається «конфліктна теорія». На думку вченого в процесі розв'язання завдань включається мислення. Якщо питання розв'язання задачі не стоїть, дії людини є автоматичними та процес мислення не задіюється в них.

З точки зору психоаналітики процеси мислення знаходяться під впливом різнопланових чинників. Чогось не свідомого або актуальних вимог культури. Виходячи з цього ми бачимо що мислення, на думку представника психоаналітичної теорії З. Фрейда, виступає способом реалізації несвідомих прагнень з урахуванням навколишнього середовища. Також вчений вважав, що мислення може виступати як необхідність задоволення біологічних потреб. Тобто процес мислення проявляється у втіленні внутрішнього образу в дійсність. Мислення бере на себе роль механізму управління діями, які потрібні для досягнення мети.

Яскравим представником когнітивної теорії виступає Ж.В. Піаже. Він вважав, що біологічні процеси адаптації до оточуючого середовища обумовлюють виникнення процесу мислення. В процесі дорослішання дитина набуває певного досвіду, певних схем розуміння оточуючого середовища. Що в свою чергу на цій основі дозволяє виробляти поведінку в нових середовищах. Ці схеми вдосконалюються в міру накопичення досвіду двома шляхами. Перший, асиміляція, певна система зв'язків упорядкована зовнішніми

враженнями та подіями. Друга, акомодация, перетворення суб'єктивних схем під впливом зовнішніх подій.

Також Ж.В. Піаже виділив чотири вікові групи розвитку з точки зору когнітивної теорії. Перша група сенсомоторного інтелекту. Вік від народження до двох років, характеризується збереженням в пам'яті образів предметів з якими є взаємодія. Друга група предопераційного мислення. Вік від двох до семи років, характеризується освоєнням мови та формує поняття зміст та значення в результаті чого розвивається символічне мислення. Третя група конкретних операцій. Вік від семи до одинадцяти років, характеризується здатністю внутрішньо здійснювати операції, які він до цього робив зовнішнім образом. Четверта група формальних операцій. Вік від одинадцяти до чотирнадцяти років, характеризується здатністю мислити абстрактно, математично, логічно.

Вчений психолог А.Н. Перре-Клермон розглядала генетичну теорію. В свою чергу вона пов'язувала мислення з причинно наслідковими зв'язками та його розвитком у філо- та онтогенезі.

Також яскравим представником когнітивної теорії є Д.С. Брунер. Він виділяв декілька етапів розвитку мислення Брунер стверджував, що пізнання людини проходить через почуття та рухову активність – сенсомоторний етап. Засвідчення світу в уявних образах, є іконічний етап. Світ образів доповнюється світом понять – етап символічного уявлення.

Когнітивісти вважають, що формування мислення значною мірою залежить від мови. В процесі розвитку психічних процесів людина навчається засвоювати формування поняття. В свою чергу поняття в розумовій діяльності виконують важливі функції [21].

Представником бихевиористичної теорії є Д.Б. Уотсон. Вважав, що думки та мова є результатом рухової активності. Але головна різниця полягає в тому, що думки це внутрішній діалог, а мова це думка яка сказана в голос. Біхевіористи вважали внутрішню розумову активність як певне об'єднання ланцюгів внутрішніх мовних навичок, які утворюються за схемою «стимул-

реакція» на їх думку мислення не можливе без рухової активності. Думка більш складний процес ніж мова та не завжди оформлена словом.

Представники гештальт-теорії виходять з поглядів підпорядкованості психічних процесів принципом освіти цілісних форм. На їх думку мислення як безпосередній процес пошуку рішення. Яскравими представниками цієї теорії є Е.Л. Торндайк та В. Келер вважали, що навчіння проходить повільно якщо доступний лише метод проб та помилок. В результаті дослідів які проводили гештальт психологи доказали відмінність між продуктивним та репродуктивним мисленням. Також вони стверджують, що набутий досвід не завжди позитивно впливає на прийняття рішень. Процес знаходження рішення часто не може бути виведений з досвіду поведінки й настанови з раніше накопичених асоціацій.

В останні декілька десятиліть набуває актуальності інформаційно-кібернетична теорія. Розробка ідей інформатики, кібернетики високих алгоритмічних мов дають можливість побудувати інформаційно-кібернетичне мислення. В основі даного виду мислення лежать алгоритми, цикли та операції. Процеси вирішення завдань, обробки інформації та процеси прийняття рішення які використовують ЕОМ за принципами та алгоритмами дій дуже схожі на ті якими в мисленні користується людина. Що в свою чергу відкриває можливість до створення машинних моделей інтелекту [16].

Не можна стороною обійти вітчизняних психологів. А саме С.Л. Рубінштейн, В.В. Давидов, Л.С. Виготський, Б.М. Тепле, П.Я. Гальперін, Н.П. Бехтерева, О.М. Леонтьєв які займались питанням мислення та висовували свої теорії. В їх теорії яка будувалась на вченні діяльній природі психіки. Мислення трактували як особливий вид пізнавальної діяльності. Через що було подолане протиставлення теоретичного та практичного інтелекту, а також об'єкта та суб'єкта пізнання. В результаті чого відкрився зв'язок між діяльністю та мисленням. На їх думку мислення – це здатність до вирішення певних завдань та доцільному перетворенню дійсності. На їх думку психічні процеси людини пов'язані з конкретно зовнішньою предметною діяльністю.

На думку О.М. Леонтьєва процеси мислення відбуваються між структурами зовнішньої та внутрішньої діяльності на основі аналогій. Внутрішні процеси є не тільки похідними від зовнішніх але мають принципово туж саму будову. Він вважав, що мислення формується в процесі діяльності. Він вважав що мислення має довільний характер та розвивається під впливом культури, а також соціальним досвідом. На думку вченого мисленнєві процеси не можуть існувати без суспільства, мови, накопичених знань людством, логічних, математичних та інших операцій[20].

У поглядах П.Я. Гальперіна була розроблена теорія поетапного формування розумових дій. Вони ґрунтуються на тому, що психічні процеси є результатом перенесення зовнішніх дій у внутрішню структуру психічної діяльності. Він висунув гіпотезу на підставі емпіричних фактів, що перенесення зовнішньої дії в середину відбувається в строгому порядку та поетапно. При переході дії ззовні в середину вона повинна пройти певні етапи формування.

- Формування орієнтовної основи дії в її майбутньому практичному плані.
- Виконання дії у зовнішній формі в практичному плані з реальними предметами.
- Перенесення дії із зовнішнього плану, в план виконання предметного дії.
- Перенесення гучно речової дії у внутрішній план.
- Перехід дії з області інтелектуального контролю, на рівень інтелектуальних умінь та навичок[13].

Академік Н.П. Бехтерева, яка є яскравим представником нейропсихологічної теорії висловила думку що пізнавальні процеси, мислення будуються на спільній роботі різних систем мозку, та мають динамічну і систематичну локалізацію.

Проаналізувавши деякі праці В.В. Давидова, ми зробили узагальнення, що всі процеси мислення проходять чотири стадії. Перша стадія,

характеризується сприйняттям інформації та орієнтація в ній. Друга стадія, характеризується перетворенням інформації для її застосування. Третя стадія, характеризується фіксуванням інформації у тій чи іншій моделі. Четверта стадія, характеризується виявленням властивостей інформації завдяки яким можна вирішити ту чи іншу задачу[41].

На думку психолога А. В. Брушлінського будь-яке мислення є продуктивним та творчим процесом, який постійно відкриває щось нове. На його думку мислення характеризується розумінням функції психічного як процес відображення безперервних змін навколишнього світу, які неможливо передбачити.

Дослідження мислення які проходили на межі психології та психіатрії, які зумовлені вирішенням психотерапевтичних проблем, дали поштовх до поділу видів мислення на реалістичне й аутичне. Реалістичне характеризується відображенням навколишнього світу та керуванням його реальними законами. Аутичне характеризується не залежністю від дійсності, логіки і законів та керується афективними потребами. Афективні потреби – це прагнення людини отримувати насолоду й уникати неприємних переживань. Ослаблене логічне мислення призводить до домінування аутичного, в свою чергу аутичне мислення в дитини є природженим, а логічне набувається завдяки досвідові[12].

Розглянувши теорії мислення вітчизняних психологів їх можна поділити на дві категорії. Перша категорія теорій виходить з гіпотези наявних в людині природних інтелектуальних здібностей, які не змінюються під впливом набутого досвіду. Та друга категорія теорій які виходять з гіпотези, що розумові здібності людини формуються та розвиваються в процесі життя.

1.3 Мисленнєві операції, різновиди, ознаки вираженості.

Відомим є той факт, що на основі відчуття людина отримує різну інформацію про навколишній світ, яка фіксується у її свідомості у формі звукових, просторових, часових, смакових, дотикових та інших проявів.

Мислення дає можливість людині наукового пізнання світу, передбачувати та прогнозувати розвиток. Мислення має певну функцію яка характеризується розкриттям внутрішньої сутності об'єктів та явищ.

Перехід від фактів існування предметів, які нам даються в результаті відчуттів та сприймань, до розкриття їхньої суті, узагальнювальних висновків відбувається за допомогою ряду розумових дій.

Мисленнєві операції постійно співпрацюють між собою та постійно спонукають появу одна одної. Мисленнєві операції спрямовані на пізнання особистості та оточуючого середовища.

Мисленнєві операції у процесі розвитку можуть виступати як, мисленнєві дії. Мисленнєві дії направлені на перетворення умов пізнання. У розумових діях виділяють основні процеси, а саме: аналіз, синтез, порівняння,

абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація[14]. Зупинимось більш детально на їх характеристиці.

Аналіз – це процес розділення предметів та явищ у свідомості людини. Таким чином суть аналізу полягає в у вирізненні окремих його ознак і сторін. Об'єктом аналізу можуть бути як предмети так і їх властивості.

Синтез – це мисленнєвий процес який полягає в об'єднанні частин, елементів, аспектів, ознак і властивостей у єдине цілісне. Аналіз та синтез дуже пов'язані між собою та зумовлюють один одного, а також є одними із головних мисленнєвих операцій. Також ці процеси дуже часто виконуються мимовільно. Об'єктом синтезу можуть бути як предмети так і їх властивості

Порівняння – це процес встановлення відмінності та подібності між окремими явищами та предметами. Людина може порівнювати реальні, та уявні об'єкти, предмети, явища створюючи їх образи. Порівняння буває різне за складністю в залежності від змісту чи завдань об'єктів що порівнюються.

Абстрагування – це процес відокремлення одних ознак, властивостей, явищ від інших та від їх самих. В основі абстрагування лежать істотні ознаки відокремлені від неістотних, загальних від одиноких, необхідних від необхідних, якісних від кількісних. Абстрагування є основою для глибокого узагальнення[9].

Узагальнення – це зворотній процес абстрагування, що полягає у вирізненні окремих груп предметів та явищ за ознаками для цих груп. Узагальнення є продовженням операції синтезу, але за своєю структурою та змістом більш складне.

Узагальнення буває двох видів:

- емпіричне яке ґрунтується на процесі порівняння ознак і виявлення серед них спільних.
- теоретичне яке базується на більш глибокому аналізі об'єктів за допомогою подальшого розвитку аналізу в операції абстрагування. Як в узагальненні так і в абстрагуванні велику роль відіграє слово.

Класифікація – це процес групування об'єктів, елементів, зв'язків на основі спільних ознак, для розподілу на групи, підгрупи, класи. Для здійснення класифікації визначають ознаки об'єктів, мету та принципи класифікації[9].

Систематизація – це процес спрямований на виділення істотних і загальних ознак для подальшого об'єднання за ними груп або класів об'єктів. Систематизація спрямована на об'єднання груп і класів при класифікації.

Процес розвитку мисленнєвих процесів полягає в збагаченні змісту мислення людини, тобто оволодінні людиною новими діями, і перетворенні їх в розумові.

Структура за якою проходить перебіг мисленнєвих операцій включає в себе наступні етапи:

- породження проблеми;
- формування проблеми;
- пошук варіантів рішення;
- вибір оптимальних варіантів;
- обґрунтування оптимальних варіантів (інтерпретація);
- перевірка рішення;
- реалізація рішення.

Основні формально-логічні закони які необхідні для умови побудови думки.

Перший, закон «тотожності» характеризується об'ємом і змістом думки, про які-небудь предмети. Вони повинні бути чітко визначені і залишатись постійними в процесі міркувань про них. Також закон тотожності включає в себе визначення «підміна понять», що в свою чергу призводить до логічної помилки. Часто в один і той же термін, який використовується в розмові люди, в порушення закону тотожності, вкладають різний зміст.

- Другий закон «протиріччя» який характеризується процесами міркувань про який-небудь певний предмет, про який не можна одночасно стверджувати, чи заперечувати будь-що в одному і тому ж відношенні, інакше обидва судження не можуть бути разом істинними.

- Третій закон «виключеного третього» характеризується процесами міркувань в яких необхідно доводити діло до певного ствердження чи заперечення. Вв цьому випадку істинним виявляється одне з двох, що заперечують одне одного суджень.

- Четвертий закон «достатньої основи» характеризується процесами міркувань де вірогідним слід вважати лише ті судження, у яких відносно істинності можуть бути приведені достатні основи.

Мисленнєві операції під час розвитку ускладнюються у пізнавальному процесі та можуть стати мисленнєвими діями. Мисленнєві дії - це певні операції з об'єктами які відображаються в образах уявлень, уяви та в поняттях. Мисленнєві дії зіставляються з певним змістом та спрямовані на перетворення образу, умов пізнання об'єкта. Аналізуючи мисленнєві процеси можна стверджувати, що в основі мисленнєвих дій лежать взаємопов'язані операції які впливають на зміст. Мисленнєві операції спрямовані на розпізнавання об'єктів та контроль виконання перетворювальної функції. Мисленнєві операції та дії взаємодіють між собою і взаємо зумовлюють одна одну. Кожній дії відповідає операція, яка має протилежну за своїм характером функцію. Мисленнєві дії в свою чергу входять до складу розумових дій.

Основними логічними формами мислення виступає поняття, умовиводи та судження.

Поняття — це певна форма мисленого відображення особливого та одиничного в предметах і явищах, яке в той самий час є загальним. Між поняттям та символом існує єдність але вони не є тотожними та не є поняттями. Вони є тим з чого утворюються поняття. Побачений символ або почуте слово утворюють поняття, лише спираючись на набутий досвід. Та остаточно формується на основі розуміння того, що ми пізнали.

Поняття поділяються на родові і видові, загальні і одиничні.

- Родові характеризуються більшим обсягом змісту до понять з меншим обсягом.

- Видові характеризуються меншим обсягом змісту до понять з більшим обсягом.

В свою чергу треба зазначити, що цей поділ є відносним, кожне родове поняття є видовим по відношенню до понять з ще більшим обсягом змісту. Та навпаки.

- Загальні характеризуються відображенням істотних властивостей цілих груп предметів та явищ.

- Одиничні характеризуються відображенням істотних властивостей одиничних об'єктів та явищ.

Зміст понять розкривається за допомогою суджень. Чим об'ємніше судження ми висловлюємо судження тим змістовнішим є наше поняття про об'єкт чи явище. В свою чергу судження виступає логічною формою мислення в якій відображаються зв'язки між предметами, явищами та властивостями. Судження існує та проявляється в реченні та вони не є тотожними, речення не несе в собі судження. Судження бувають істинні і хибні, поодинокі часткові і загальні, прості і складні, стверджувальні та заперечні.

- Істинні характеризуються адекватним відображенням зв'язків і відношень, що існують в об'єктивній реальності.

- Хибні характеризуються неадекватним відображенням зв'язків і відношень, що існують в об'єктивній реальності.

- Поодинокі характеризуються висловлюванням думки відносно одного об'єкта чи явища.

- Часткові характеризуються висловлюванням думки відносно групи об'єктів чи явищ.

- Загальні характеризуються висловлюванням думки відносно всіх об'єктів чи явищ певної групи.

- Прості характеризуються відображенням лише одного зв'язку або відношення між предметами та явищами.

- складні характеризуються відображенням декількох зв'язків або предметів між предметами та явищами.

- Стверджувальні характеризуються доводженням певних ознак та відношень в об'єктах.

- Заперечувальні характеризуються спростовуванням певних ознак та відношень в об'єктах.

Форма мислення при якій на основі кількох суджень утворюються нове називається – умовивід. В свою чергу вихідні судження з яких виводиться щось нове є посиленнями, а нові судження є висновками. Умовиводам характерний особливий опосередкований характер мислення. Оперуючи наявними знаннями ми легше оволодіваємо новими знаннями.

В психологічній науці науковці О.Д. Тихомиров, М.Й. Варій виділяють такі види умовиводів як: аналогії, індуктивні і дедуктивні, вірні і хибні умовиводи. Зупинимось більш детально на їх характеристиці.

- Аналогії характеризуються ґрунтовністю на подібності певних ознак різних об'єктів чи явищ.

- Індуктивні характеризуються міркуванням від конкретного до загального.

- Дедуктивні характеризуються міркуваннями від загального до конкретного.

- Вірні характеризуються підтвердженням на практиці та не заперечуються законами логіки.

- Хибні характеризуються не підтвердженням на практиці та заперечуються законами логіки[37].

Не останню роль в пізнанні дійсності відіграють індивідуальні особливості мислення, самостійність мислення – це вміння особистості ставити нові завдання та розв'язувати їх без допомоги та втручання інших людей. Самостійність мислення базується на врахуванні набутого досвіду та знань інших особистостей. Люди яким властиві ці якості, як правило творчі у пізнанні дійсності. Також треба зазначити, що самостійне мислення тісно пов'язане з критичним мисленням. Критичність мислення проявляється в здатності не підпадати під вплив чужих думок та адекватною оцінкою

протилежних факторів тих чи інших факторів. Особистість з критичним мисленням вимогливо ставиться до себе та ретельно зважує аргументи з різних точок зору. Тим самим проявляє критичне ставлення до себе. Критичне та самостійне мислення дуже сильно залежить від набутого досвіду особистості та гнучкості, глибини, широти, послідовності, швидкості мисленнєвих операцій.

Гнучкість мислення характеризується швидкістю зміни дій при змінні навколишньої ситуації. Тим самим звільняючись від набутих попереднім досвідом способів та прийомів розв'язання завдань. Гнучкість мислення проявляється знаходженням нових не стандартних способів дій за умов що змінилися, та доданням існуючих стереотипів.

Глибина мислення характеризується умінням поглиблюватись в суть складних питань, бачити сутність питання, де не помічають інші.

Широта мислення характеризується здатністю охоплювати широке коло питань. Широта мислення виступає показником ерудованості. Та інтелектуальної різнобічності.

Послідовність мислення характеризується умінням дотримуватись логічної послідовності висловлювань та їх обґрунтуванням.

Швидкість мислення характеризується здатністю швидко розібратись в складних питаннях, швидким та обдуманим прийняттям рішень.

Аналіз наукової теоретичної літератури, який здійснено у цьому розділі, спрямований, головним чином, на визначення базових понять таких як. Що таке мислення, його природа походження? З чого складається його структура? Які мисленнєві операції існують, їх ознаки вираженості.

На початку дослідження мисленнєвих операцій їх об'єднували з логікою. А сама можливість людини до мислення вважалась вродженою. На початковому етапі дослідження мисленнєвих операцій розглядали лише синтез, узагальнення, порівняння і класифікація. З появою асоціативної теорії мислення зводилось до асоціацій. В асоціативній теорії простежується зв'язок між набутих досвідом та теперішнім.

З точки зору біхевіоризму мисленнєві процеси формуються на основі формування зв'язків між реакціями та стимулами.

Велику роль в несвідомих процесах мислення відіграв психоаналіз. На думку представників цієї теорії процеси мислення залежать від потреб та мотивів які притаманні певній людині.

Поняття інтелекту характеризується як частина розуму, яка відповідає за обробку інформації, абстрактне мислення, винахідницьку діяльність і прийняття рішень.

При аналізі мислення та його зв'язку з особистістю використовують інтелект.

Існують різні тлумачення поняття інтелекту, зокрема його ототожнюють із мисленнєвими операціями, зі стилем і стратегіями розв'язання проблемних ситуацій, зі здатністю до навчання, пізнання, переробки інформації, зі здатністю адаптуватися до обставин.

Факторами розвитку інтелекту є спадковість та вплив навколишнього середовища.

Оцінювання розвитку інтелекту людини є непростю проблемою для психології. Адже важко оцінити за однією шкалою здатність до зовсім різних розумових операцій, Виконання математичних дій і міркування, просторову орієнтацію і вміння легко висловлювати свої думки тощо.

Великого поширення набуло визначення інтелекту на основі “коефіцієнта інтелектуальності” (IQ).

Американський психолог Л.Л. Терстоун визначив наступну структуру інтелекту.

- здатність оперувати числами та виконувати арифметичні дії;
- вербальна гнучкість, за допомогою якої люди здатні порозумітися, використовуючи найбільш вдалі слова;
- вербальне сприйняття, тобто здатність розуміти усне та писемне мовлення;

- просторова орієнтація або здатність уявляти різноманітні предмети та форми у просторі;
- пам'ять;
- здатність до міркування;
- швидкість визначення спільних або відмінних рис між предметами або зображеннями.

Інтелект може піддаватися в залежності від ситуації тим чи іншим патологічним порушенням, як природженим, так і набутим: олігофренія, слабоумство.

Олігофренія характеризується затримкою розвитку інтелектуальної сфери, що виникає під впливом спадкових, внутрішньоутробних несприятливих факторів або перенесених у ранньому дитинстві захворювань. Вона характеризується передусім різним ступенем розумової недорозвиненості. Враховуючи порушення психічного розвитку, олігофренію поділяють на три форми: дебільність, імбецильність, ідіотію.

- дебільність це легкий ступінь олігофренії, характеризується примітивністю суджень і умовиводів, недостатньою диференціацією емоцій. У поведінці хворі нестійкі й безініціативні, не здатні до творчості, мають підвищену навіюваність, схильні до наслідування оточуючих. Оскільки засвоїти програму середньої школи вони не можуть, їх навчають у спеціальних школах, де вони оволодівають певним запасом знань і набувають навичок трудової діяльності.

- імбецильність - форма олігофренії, яка посідає середнє місце між дебільністю та ідіотією, характеризується сповільненим і непослідовним мисленням.

- ідіотія - найтяжча форма олігофренії, характеризується практичною відсутністю психічних реакцій і мовлення. Особи, які страждають на ідіотію, не піддаються навчанню, не здатні обходити себе, бо не відрізняють істинне від неістинного. їх не можна пристосувати навіть до найелементарнішої

трудової діяльності, тому вони постійно перебувають у спеціальних інтернатах або відповідних відділеннях психіатричних лікарень.

Слабоумство на відміну від олігофренії, характеризується стійким збідненням і спрощенням психічної діяльності, що в свою чергу характеризується зниженням пізнавальних процесів, збідненням емоцій і порушенням поведінки; виникає у пізньому періоді життя під впливом патогенних факторів, а саме енцефаліт, атеросклероз судин головного мозку та інші органічні ураження. Слабоумство залежно від клінічних виявів поділяють на тотальне і парціальне.

- тотальне слабоумство виявляється у порушенні психічної діяльності, стиранні індивідуальних якостей особистості. Хворі стають нетактовними, некритичними до своїх вчинків, втрачають основні морально-етичні властивості особистості. Спостерігається найчастіше при прогресивному паралічі і старечому слабоумстві.

- парціальне слабоумство - слабоумство з невираженими симптомами випадіння пам'яті, інтелекту, емоцій при наявності усвідомлення захворювання, а в ряді випадків із збереженням критичного ставлення до свого стану. У хворого ускладнюється процес утворення понять. Парціальне слабоумство породжується порушеннями мозкового кровообігу, сифілісом, черепно-мозковими травмами.

Рівень слабоумства залежить не тільки від ступеня і локалізації ураження мозку, а й від особистісних властивостей людини, типу нервової системи та умов навколишнього середовища.

Наукове пізнання світу особистості можливе завдяки мисленню. Функціями мислення є розкриття змісту об'єктів та явищ. Спрямованість мисленнєвих операцій направлена на пізнання оточуючого середовища. Всі процеси мислення тісно пов'язані між собою. Також можливо прослідкувати те, що мисленнєві дії утворюються в результаті ускладнень мисленнєвих операцій.

В свою чергу мисленнєві дії входять до складу розумових операцій. Мисленнєві операції поділяються за ознаками вираженості і процесами прояву та завжди мають взаємопов'язані операції. Вони взаємодіють між собою і взаємо зумовлюють одна одну.

РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТУВАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТА СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ МИСЛЕННЄВИХ ОПЕРАЦІЙ У МОЛОДІ.

2.1 Психологія когнітивної сфери особистості юнацького віку.

Межі юнацького віку становлять від шістнадцяти до двадцяти одного року. В свою чергу цей віковий період розвитку людини поділяється на дві частини:

- ранню юність, від шістнадцяти до вісімнадцяти років.
- пізню юність від вісімнадцяти до двадцяти одного року.

Особливості розвитку особистості в юнацькому віці поділяються на три категорії:

- Особливості розвитку пізнавальної сфери характеризуються набуванням інтелектуальної зрілості. Особливо в цей період виділяється рівень розвитку мислення. В цей період мислення стає самостійним, творчим та критичним. Проявляється прогресуюче розвиток теоретичного мислення.

- Особливості розвитку особистісної сфери характеризуються емоційною врівноваженістю, почуттям психологічної незалежності, а також розвиненим самоконтролем і саморегуляцією, об'єктивною позитивною самооцінкою. Однією з головних особливостей розвитку особистісної сфери є

професійне та особистісне самовизначення паралельно з якою здійснюється ідентичність, яка проявляється в цілеспрямованій потребі в самоактуалізації.

- Особливості розвитку соціальної сфери характеризуються розширенням соціальних зв'язків за рахунок взаємодії з різними людьми, за віком, освітою, соціальним статусом. А також набувається поведінкова автономія, творчий характер спілкування, оволодіння культурною, правовою та економічною грамотністю.

Криза юнацького віку з точки зору вітчизняного психолога Л. С. Виготського припадає на сімнадцять – вісімнадцять років. Що в свою чергу впливає на пізнавальну активність юнаків. Основа цього кризису пов'язана з протиріччям між бажаною професією та професією яку здобуває юнак в процесі навчання.. Причини такого протиріччя знаходяться у становленні професійного самовизначення людини в ранній юності, яке найчастіше не відповідає психофізіологічним і соціальним можливостям юнаків. А це в свою чергу значить, що в реальності юнаки не можуть задовольнити їх бажання й інтереси. В результаті криза юності має наступні когнітивні ознаки, наявність дратівливості та часта зміна настрою під час навчання, розчарування у виборі шляху отримання професійної освіти, спустошеність і відчуття самотності, зниження самооцінки, поява тривожності, уподібнення нижчих потреб.

Зі зміною соціальної позиції у юнаків, змінюється значущість навчання та світогляду. Що обумовлене самовизначенням та підготовкою до самостійного життя. Провідною діяльністю в цьому віці є; навчально-професійна, де навчання розглядається як база для отримання майбутньої професії. Також в молоді продовжується розвиток самосвідомості, молоді люди визначаються в системі моральних норм, цінностей, принципів і правил поведінки.

Розвиток свідомості пов'язане з інтелектуальним розвитком, появою нових життєвих ситуацій в яких молодь приймає участь та тим як вона себе бачить в них. Молоді люди можуть оперувати гіпотетичними твердженнями, які є у нього в думках. Такі когнітивні орієнтації формують зміст ідентичності,

оскільки людина постій повинна робити вибір який стосується особистісних, сексуальних, ідеологічних та професійних обов'язків [4].

Треба зауважити, що за результатами психологічних досліджень, до настання періоду юнацького віку основні розумові здібності вже сформовані. Але процес розвитку когнітивної процесів особистості триває на протязі всього життя людини. Проте юнацький вік виділяється своїми особливостями. Цей вік характеризується опануванням складних інтелектуальних операцій. В порівнянні з підлітковим віком їх розумова діяльність стає більш ефективною і стійкою. В цьому віці інтереси набувають спрямованого характеру, що в свою чергу спонукає до більшої індивідуалізації структури розумової діяльності.

Як стверджував Ж.В. Піаже в цьому віці яскраво проявляється здатність абстрагувати розумові операції від об'єктів. Цей процес має важливий вплив на розвиток особистості. Ж.В. Піаже стверджував, що вступ в фазу інтелектуального розвитку, викликає особливе ставлення до загальних теорій, схем, формул та іншого. Схильність до узагальнень та пошуку закономірностей і принципів, що стоять за частковими фактами. Також не можливо пропустити той факт, що відсутність методів в одержанні знань характеризується інтелектуальним делетантизмом. Він назвав цей період фазою формальних операцій. Загальні погляди починають переважати над особистими. В результаті чого з'являються нові формули щастя, кохання, політики філософії.

Також вчений не обходить стороною той факт, що в цьому віці проявляється особливий юнацький егоцентризм. Юнаки поводяться так ніби весь навколишній світ повинен повертатися навколо них, світ повинен підкоритися їх поглядам, а не дійсності. Ця особливість вносить свої корективи в процеси навчання та виховання юнаків.

Розвиток теоретичного мислення займає важливу роль в становленні юнака. Розумова діяльність має більш активний та виражений характер, вони критично ставляться до викладача та поданого матеріалу на занятті. Якщо предмет цікавить з фактологічної та описової сторони, підлітки готові

понурюватись у предмет більше ніж це передбачає навчальна програма. Викликає підвищену зацікавленість нестандартна форма проведення занять та педагогічна майстерність викладача.

Ще однією характерною рисою в юнацькому віці є схильність до перебільшування. Юнаки часто перебільшують свої інтелектуальні здібності, рівень знань та умінь. Також часто можливо спостерігати юнаків які всім своїм зовнішнім видом намагаються показати відношення до занять. Який проявляється в байдужості, втомі та презирстві до навчальних занять. Навчання на їх думку дуже нудне та нецікаве в порівнянні з можливостями які вони вбачають в реальному житті. Полюбляють ставити каверзні питання викладачу та проявляти байдужість до відповіді на них.

У психологічній літературі простежуються різні підходи до визначення вікових меж юності. Зрозуміти вікову періодизацію, специфіку окремих вікових етапів дозволяє розділення онтогенезу на певні етапи. Вчений Л.С. Виготский вважав, що стадії розвитку характеризуються віковими новоутвореннями, якостями або властивостями яких не було в готовому вигляді. Вікові межі юності на його думку відносяться від сімнадцяти до двадцяти років. Також цих вікових меж дотримувався радянський психолог Д.Б. Эльконин. Він вважав, що кожна вікова група характеризується своєю соціальною ситуацією розвитку, провідною діяльністю в котрій переважно розвивається мотивоційно – потребова або інтелектуальна сфера особистості. Ш. Бюллер вікові межі юності виділяла від шістнадцяти до двадцяти років. Вона вважала що в цьому віці розвиток залежить від загальних факторів. Радянський психолог В.Ф. Моргун виділяв юність в межах вісімнадцяти, двадцяти трьох років. Та вважав початком для цього періоду пошук свого місця в суспільстві, а кінець особистісне та професійне самоствердження. Г.С. Абрамовой є представником вітчизняної психологічної думки та вікові межі юності виділяла від вісімнадцяти до двадцяти двох років[29].

Проаналізувавши літературу ми прийшли до висновку, що більшість дослідників обмежуються від вісімнадцяти до двадцяти одного року. В цьому

віці особистість переживає свою перебудову зумовлену її соціальним статусом, а саме вступ до вищого навчального закладу або початком першої трудової діяльності. Постає питання самостійного прийняття рішень, самостійної побудови планів на майбутнє та повної відповідальності за свої дії. Виходячи з того, що провідною діяльністю є; навчально-професійна, починає стверджуватись як фахівець. Вибір професії дуже відповідальний етап у самовизначенні, оскільки від вибору залежить майбутнє життя людини її реалізація та задоволення життям. Також на вибір професії впливає комплекс цінностей та принципів особистості. Також бувають випадки коли професійний вибір, є вибір батьків, що не завжди призводить до задоволенням отриманої освіти.

Певна кількість молодих людей включається у професійну діяльність одразу після закінчення школи. Що спонукає до більш ризикової зміни соціального статусу та більш важкого адаптаційного періоду. Як правило вибір професії в такий ситуації зумовлений вільними вакансіями на ринку праці, що не завжди співпадає з вподобаннями людини. В цей період дуже важлива підтримка, розуміння та терпимість батьків і співробітників.

Процес вибору власного освітнього напрямку носить індивідуальний характер. В результаті досліджень психологів було виявлено декілька типових особливостей, характерних для більшості юнаків і дівчат. А саме, юнаки які прийняли рішення покинути школу, характеризуються домінуванням прагматичного типу розвитку. Для них характерний низький рівень успішності та занижене оцінювання своїх пізнавальних здібностей. Прийняття рішень щодо навчальних планів вирішується випадковістю прийняття рішень. На прийняття рішень впливають однолітки або оточуючі які мають авторитет. Їм присутнє прагнення відокремитись від сім'ї, не зважаючи на фінансові питання. В. А. Пономарчук вказував, що прийняття рішення про дострокове припинення навчання може буде єдиним правильним рішенням, але як правило це свідчить про неблагополуччя в психічному розвитку, яке зумовлено різними факторами[29].

Також в зрілому віці постає питання самостійного життя. Для реалізації якого потрібно організувати свій побут, приймати рішення та втілювати цілі в життя. Що в свою чергу передбачає наявність певних психологічних передумов, передусім цілісного «Я». на цьому етапі дуже важлива допомога у адекватному уявленні свого життя та самого себе. Що в свою чергу є важливою передумовою успішного досягнення життєвих намірів. Побудова життєвих планів як короткостроковій так і в довгостроковій перспективі полегшує як самовизначення так і впевненість у собі[34].

В цьому віці в перше постає питання обов'язкової участі в суспільному житті, усвідомлення особистої громадянської позиції, за те якою має бути її країна. Цю позицію вона вперше реалізує через участь у виборах різних рівнів[32].

Зрілий юнацький вік характеризується внутрішніми суперечностями особистості, а саме: потреба в соціальному визнанні та обмежені її реалізації, потреба в самостійності та опікуванні батьків, потреба в розумінні і відчутті самотності, потреба в професійному самовизначенні та недостатні можливості мотивація у реалізації вибору, потреба в само осмисленні та недостатня інформація щодо себе. Самопізнання та саморозвиток сприяють подоланню цих суперечностей.

Завдяки змінам в розвитку мислення відбуваються якісні зміни у розвитку мовлення. В цей період спостерігається перехід від розгорнутого до стислого внутрішнього мовлення.

Продовження розвитку інтелекту у період зрілої юності характеризується появою у його структурі схем оперативних правил перетворення інформації, подій процесів. Формуються образи ідеальних та реальних предметів. Фіксуються сценарії послідовності очікуваних людиною подій та процесів. Утворюються семантичні структури, що виявляються у предметних та емоційних значеннях. Завдяки їм знання впливають на інтелектуальну поведінку молодшої людини. Також рівень розвитку свідомості та емоційно-вольової сфери зумовлює розвиток інтелекту. В результаті чого

він набуває цілісності та проявляє функціональну ефективність. На завершальному етапі цього проміжку розвитку особистості, вона набуває: загальні особливості особистості, індивідуальності та інтелекту, досягають значного соціального розвитку про що свідчить активна участь у різних сферах суспільного життя.[29]

Юність являє собою перший період дорослого життя, в якому постає питання постійного прийняття рішення під свою особисту відповідальність, що в свою чергу впливає на специфіку цього етапу. В цей період у багатьох починається реалізація життєвих планів, а дехто продовжує пошук самовизначення методом спроб та помилок. Не дивлячись на те, що світогляд майже сформувався в попередньому віковому періоді. Світоглядна активність продовжується виражаючись пошуком питань дійсності. Головним новоутворенням в цьому віці є остаточне самовираження яке дозволяє стверджуватись в житті. . Процеси мислення в цьому періоді проявляються у здатності аналізувати та поєднувати отримані знання під час міркування [18].

2.2 Узагальнена характеристика діагностувальних методик мисленнєвих операцій – узагальнення та рефлексивності мислення.

Кожна людина є неповторна особистість. В кожній особистості мисленнєві дії та алгоритми по яким проходять ці мисленнєві процеси, індивідуальні. Проаналізувавши в попередньому розділі когнітивні процеси, їх різновиди та ознаки вираженості потрібно виділити наступні індивідуальні мисленнєві особливості які ми будемо досліджувати за допомогою методик. А саме: узагальнення, та рефлексивності мислення.

Саме проблемне питання постає відправною точкою у мисленнєвих операціях людини щодо таких процесів як узагальнення, порівняння та аналіз. Для постановки проблемного питання характерна суперечність між наявними знаннями та успішним його розв'язанням. І саме під час розв'язання завдання, як стверджують психологи-практики, проявляються характеристики мисленнєвих операцій, які можливо дослідити за допомогою певних методик. Наведемо приклад деяких з них:

Перша методика спрямована на дослідження мисленнєвої операції - узагальнення. Ця методика була розроблена американським психологом німецького походження Куртом Гольдштейном, та згодом була модифікована радянським вченим Л.С. Виготським.

Для цієї методики використовують набір з семидесяти з кольоровими і чорно-білими малюнками різних предметів різного плану. А також є модифікації цього дослідження, де замість малюнків використовуються картки з набраними словами.

Завдання для досліджуваного в цьому тестуванні, класифікувати картки за групами з обґрунтуванням цієї класифікації.

В ході дослідження психолог спостерігає та аналізує способи використані для поділу на групи. Також бере до уваги ступінь розуміння досліджуваним інструкції, конкретність рішень, створення однойменних груп, виділення окремих карток, різноплановість рішень та спотворення процесу узагальнення.

За цією методикою можливо виявити розлади мисленнєвих операцій. специфічні для певних груп психічних захворювань.

Після виконання завдання оцінюють кількість спроб витрачених для остаточної класифікації, які групи було обрано та за яким принципом.

Принципи класифікації.

Висновок відображає кількість етапів класифікації, а також особливості мислення досліджуваних.

Конкретне мислення - визначається у випадках, коли досліджуваний об'єднує предмети в конкретні ситуаційні групи.

Схильність до деталізації - визначається у випадках, коли досліджуваний роздіблює групи.

Мислення, що керується латентними ознаками - визначається у випадках, коли в класифікації робиться наголос на малоактуальних, прихованих ознаках понять.

Друга методика має назву «Класифікація» та спрямована на дослідження мисленнєвої операції - узагальнення. Ця методика була розроблена радянським вченим Л.С. Виготським.

Ця методика побудована на принципі виключення зайвих предметів та має два варіанти: словесний та предметний.

В словесному варіанті досліджуваним пропонують аркуш паперу з набраними словами. Які поділені в групи по п'ять слів. В кожній групі одне слово зайве. Досліджуваному потрібно знайти це слово.

В предметному варіанті цього дослідження використовується набір карток. На картках зображено чотири предмети, один з них зайвий. Досліджуваному потрібно знайти зайвий предмет.

Наступним етапом цього дослідження є ускладнення завдання в словесному варіанті досліджуваним пропонують аркуш паперу з набраними словами. Які поділені в групи по п'ять слів. Але зайвих слів немає.

В предметному варіанті цього дослідження використовується набір карток. На картках зображено чотири предмети і також як і в словесному варіанті не має зайвого предмету.

В цьому випадку як правило досліджувані з високим розвитком узагальнення відмовляються виконувати або не знаходять зайвого слова або предмета.

За допомогою цієї методики можливо визначити рівень сформованості рефлексивності мислення. Інструкція: випробуваним роздається аркуш паперу, на якому зображено п'ятнадцять анаграм, також знадобиться секундомір та протокол реєстрації часу. Дослідження рекомендовано проводити з однією особою. Досліджуваному видається аркуш паперу з анаграмами з яких він повинен утворити слова не віднімаючи та не додаючи букв. Йому треба старатися працювати швидко. Психологу потрібно чітко контролювати час який витрачається на виконання кожної окремої анаграми та заносити результати до протоколу. Також психолог записує слова які утворив досліджуваний.

Після розв'язання останньої анаграми задача психолога виявити у досліджуваного шлях яким він розв'язував анаграми. Чи встановив він певну послідовність букв при розв'язанні анаграми, якщо да, то яку. Відповідь психолог заносить до протоколу.

Аналіз результатів робиться з урахуванням часу на розв'язання кожної анаграми та рангового показник складності розв'язання анаграм. За кожне правильне розв'язання анаграми нараховується один бал. Також додаємо один бал за встановлення послідовності перестановки букв. Коефіцієнт

сформованості визначають діленням набраних балів на їх максимальну кількість. Показником часу є середній арифметичний час який досліджуваний витратив на розв'язання завдань.

Результати аналізу методики визначаються за стратегією розв'язання завдань. Стратегіями розв'язування цих завдань може бути: хаотична, формально-алгоритмічна, змістно-адаптивна та згорнута.

В цій методиці рефлексивність проявляється в зміні стратегії розв'язування в ході виконання завдання. Також не можливо обійти увагою зв'язок між розв'язуванням попередньої анаграми на наступні.

У навчанні дуже важливо враховувати роль мислення. Високий рівень розвитку властивостей мислення, які входять у структуру навчання, забезпечує легкість і швидкість аналізу й узагальнення ознак, суттєвих для вирішення проблеми. Цей рівень дає можливість виявити і враховувати свої помилки, оцінювати правильність пошуків нових шляхів розв'язування завдань.

Наступна методика дає змогу визначати індивідуальні міри рефлексивності, автор методики А. В. Карпова [22].

Методика дозволяє виявити рівень рефлексивності та порівняти сформованість рефлексивності як особистісної та професійно-значущої якості. Опитувальник складається з двадцяти семи пунктів, відповіді на які формуються за семи-бальною шкалою Ліккерта. П'ятнадцять із цих тверджень є прямими, дванадцять – зворотніми. У бланках відповідей опитувані навпроти номеру питання проставляють цифру, відповідну варіанту відповіді:

- один – абсолютно невірно;
- два – невірно;
- три – скоріше невірно;
- чотири – не знаю;
- п'ять – скоріше вірно;
- шість – вірно;
- сім – абсолютно вірно.

При підрахунках балів, отриманих за прямими твердженнями (номери питань: один, три, чотири, п'ять, дев'ять, десять, одинадцять, чотирнадцять, п'ятнадцять, вісімнадцять, дев'ятнадцять, двадцять, двадцять два, двадцять чотири, двадцять п'ять), сумуються цифри, що відповідають відповідям досліджуваних, а за зворотніми твердженнями (номери питань: два, шість, сім, вісім, дванадцять, тринадцять, шістнадцять, сімнадцять, двадцять один, двадцять три) – значення, замінені на ті, що отримуються при інверсії шкали відповідей.

Тестові бали переводяться у стени таким чином:

- до восьмидесяти балів – 0 стени;
- від восьмидесяти до ста балів – 1 стени;
- від сто одного до ста семи балів – 2 стени;
- від ста восьми до ста тринадцяти балів – 3 стени;
- від ста чотирнадцяти до ста двадцяти двох балів – 4 стени;
- від ста двадцяти трьох балів до ста тридцяти балів – 5 стени;
- від ста тридцяти одного до ста тридцяти дев'яти балів – 6 стени;
- від ста сорока до ста сорока семи балів – 7 стени;
- від ста сорока восьми до ста п'ятдесяти шести балів – 8 стени;
- від ста п'ятдесяти семи до ста семидесяти одного бали – 9 стени;
- від ста сімдесяти двох балів і вище – 10 стени.

За опитувальником формується одне значення, що характеризує загальну міру розвитку рефлексивності особистості. Результати методики, рівні чи більші, а ніж сім стени, свідчать про високо розвинену рефлексивність. Результати у діапазоні від чотирьох до семи стени – індикатори середнього рівня рефлексивності. Показники менші за чотири стени свідчать про низький рівень розвитку рефлексивності.

Шкала вимірювання рівня рефлексивності за тестовою методикою визначення рефлексивності мислення О. С. Анісімова [22].

Рівень рефлексивності визначається шляхом підрахунку балів, отриманих за питаннями: один, два, три, чотири, п'ять.

- 1 бал нараховується при відповіді – завжди;
- 2 бали – при відповіді «часто»;
- 3 бали – при відповіді «по мірі необхідності»;
- 4 бали – при відповіді «рідко»;
- 5 балів – при відповіді «ніколи».

Чим вищою є сума балів, тим вищий рівень рефлексивності.

Особистісний опитувальник на визначення рівня сформованості рефлексії О. Е. Рукавішнікової [22].

Опитувальник складається із тридцяти питань, на які потрібно відповісти «так» чи «ні». Відповіді так у реєстраційному бланку позначаються знаком «+», а «ні» - знаком «-». Для визначення рівня розвитку рефлексивності співставляються результати, отримані за методикою, з ключем. За кожну відповідь, що співпадає з ключем, респондент отримує 1 бал. Отримані бали сумуються. Отримані бали від нуля до десяти свідчать про низький рівень розвитку рефлексивності; від одинадцяти до двадцяти балів – про середній рівень; від двадцяти одного до тридцяти балів – про високий рівень рефлексивності.

Наступний опитувальник має назву «Диференціальний тип рефлексії». Автори цієї методики вітчизняні вчені Д. О. Леонтьєва, О. М. Лаптевої, Е. Н. Осіна, А. Ж. Саліхової [22].

Опитувальник складається з тридцяти тверджень, що оцінюються за чотирьох-бальною шкалою Ліккерта, і спрямований на діагностику типу рефлексії як стійкої особистісної якості.

Пункти згруповано у три шкали:

- системна рефлексія (один, чотири, сім, десять, тринадцять, шістнадцять, дев'ятнадцять, двадцять два, двадцять п'ять, двадцять вісім, двадцять дев'ять, тридцять);
- інтроспекція (два, п'ять, вісім, одинадцять, чотирнадцять, сімнадцять, двадцять два, двадцять три, двадцять шість);

- квазірефлексія (три, шість, дев'ять, дванадцять, п'ятнадцять, вісімнадцять, двадцять один, двадцять чотири, двадцять сім).

Бали нараховуються відповідно до варіантів відповідей:

- один бал – відповідь «ні»;
- два бали – відповідь «скоріш ні, аніж так»;
- три бали – відповідь «скоріш так, аніж ні»;
- чотири бали – відповідь «так».

Значення шкали дорівнює сумі балів за пунктами, що входять у неї.

Самооцінка рефлексивних умінь (авторська методика). Методика представляє набір із дванадцяти рефлексивних умінь психолога, визначений нами на підставі зовнішньої експертної оцінки. Досліджувані визначають міру їх сформованості у себе в балах від нуля до десяти. За методикою визначається сформованість кожного рефлексивного уміння та загальна сформованість рефлексивних умінь у цілому, що визначає міру рефлексивної компетентності досліджуваного, яка відповідним чином корелює з рівнем сформованості його рефлексивності. До переліку рефлексивних умінь, запропонованих для самооцінки досліджуваним, включено:

- 1) уміння здійснювати «рефлексивний вихід» та зайняти рефлексивну позицію.
- 2) уміння здобути засоби «побудови смислів».
- 3) уміння коригувати та стимулювати новий напрям вирішення поставлених задач.
- 4) уміння виділяти, аналізувати та співвідносити з предметною ситуацією свої власні способи дії.
- 5) самопізнання внутрішніх психічних актів та станів.
- 6) уміння сприймати та оцінювати свої взаємовідносини з іншими членами групи.
- 7) уміння рефлексувати та вербалізувати емоційні стани.
- 8) уміння схематизувати ситуацію міжособистісної взаємодії та зображувати на схемі «табло свідомості».

9) уміння оцінювати та застосовувати власні психологічні та професійні ресурси.

10) уміння збирати і фіксувати інформацію про власні якості, характеристики, цінності та настанови, професійні дії, їх ефективність, на основі застосування різноманітних методів самодіагностики.

11) уміння виявляти можливі причини (зовнішні та внутрішні) особистісних та професійно-психологічних проблем і складностей.

12) уміння визначати напрями та способи професійно-особистісного самовдосконалення [22].

На підставі виявлення розвитку мисленнєвих процесів складають рекомендації досліджуваному про поліпшення його навчальної діяльності, враховуючи при цьому індивідуальні особливості темпераменту, властивості характеру і навички роботи.

Наявність розвитку мислення на високому рівні дає можливість легшого та швидшого оволодіння знаннями, аналізувати матеріал та робити висновки. Особистість з низьким рівне розвитку мисленнєвих операцій навпаки схильна до слабого засвоєння матеріалу, нові знання запам'ятовуються гірше та не спроможні ставити чіткі цілі, оперувати наявними даними.

РОЗДІЛ 3. АКТИВІЗАЦІЯ КОГНІТИВНИХ ПРОЦЕСІВ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ ЗА ДОПОМОГОЮ ТРЕНІНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.

3.1 Аналіз результатів дослідження інтелектуальної сфери молоді при застосуванні тренінгових технологій.

Як зазначалось, основу проведеного психологічного експерименту склали тренінгові технології. Це зумовлено наступними обставинами:

- По-перше, метою магістерського дослідження.
- По-друге, психологічною природою базового явища, - «інтелектуальна сфера особистості молоді людини».
- По-третє, намагання комплексно дослідити процес модифікації ставлення особистості до себе, самореалізації.

До того як ми намагались повноцінно врахувати ідеї, котрі містять вітчизняний досвід та зарубіжна практика відносно ресурсів групової роботи щодо забезпечення особистісних якостей.

Психологічний експеримент був проведений на базі педагогічного фахового коледжу міста Білгород-Дністровський у формі інтелектуального тренінгу. Ця форма нами була обрана тому, що робота особистості в групі призводить, як правило до позитивних змін в поведінці та мотивації, а також людина має можливість побачити себе очима інших людей.

Фенологія тренінгу пов'язана із англійським словом «to train», що перекладається як «навчати», «тренувати». Тренінг – це запланований процес модифікації відношення, знання чи поведінкових навичок того, хто навчається, через набуття навчального досвіду з метою ефективнішого

використання набутих знань і навичок в одному виді діяльності або в певній галузі.

Зазначимо і про те, що тренінгові заняття почалися проводитись в середині сорокових років двадцятого століття американським психологом К.Т. Левіним. На його думку правомірно більш активно використовувати суто психологічний потенціал цього засобу. В сучасних реаліях тренінг використовується для досягнення набагато більше цілей раніше, адже фахівці віднайшли, що він дозволяє успішно розв'язувати проблематичні завдання сьогодення.

Наші фахівці (О.Г. Асмолов, М.М. Заброцький, В.А. Семеченко та інші). психологічний тренінг характеризують як галузь практичної психології, котра орієнтується на використання активних методів групової психологічної роботи з людьми; особливо цінними визнано його вплив на розвиток комунікативних компетентностей.

В контексті нашої дослідно-експериментальної системи при проведенні тренінгу вважалось важливим дотримуватися принципів групової роботи, а також її спрямовування на ініціацію саморозвитку. У ракурсі завдання магістерської роботи у тренінгу прийняли участь студенти третього музичного курсу в кількості п'ятнадцяти осіб. Вік студентів від сімнадцяти до вісімнадцяти років. У процесі проведення тренінгу робився акцент на взаємовідносини між учасниками групи, що аналізуються та розвиваються у відповідних ситуаціях. До того ж у логіці дослідження завдання увага зосереджувалась з одного боку на активні методи групової роботи, а з іншого на сприяння атмосфери розкритості та свободи учасників тренінгової групи.

Проведення тренінгу дало змогу оцінити рівень власних мисленнєвих операцій студентів в цікавій та доступній формі, а також сформувати відповідальне ставлення до самоосвіти. Перед початком проведенням тренінгу було проведено самопідготовку, продумані власні дії та можливі висновки.

У ході тренінгу було осмислено використано три методики, які були спрямовані. По-перше на дослідження аналітичності мислення. По-друге, на вивчення інтелектуальної лабільності. По-третє та стилю мислення

Так перша методика котра спрямована на дослідження аналітичного мислення та отримала назву «Числові ряди» автор методики Е. Крепелін. Вік досліджуваних з шістнадцяти років.

Студентам були роздані аркуші паперу на яких надруковані ряди чисел. Задача кожного студента полягає у встановленні закономірності, за якою складено кожен, із запропонованих п'ятнадцяти рядків. Вони повинні дописати по два числа до кожного рядка. Для виконання цього завдання надається сім хвилин.

Бланк методики представлено у додатку 4.

Обробка результатів проводилась за допомогою ключа (додаток 1), що являє собою таблицю з правильними відповідями.

Результати дослідження за характеристикою інтелектуальної сфери особистості за методикою Е. Крепеліна таблиця 3.1.1

Таблиця 3.1.1

№	Ім'я учасників	Результат
1	Наталья	10с
2	Тетяна	6н
3	Аліна	12д
4	Дарья	14в
5	Артем	8с
6	Катерина	8с
7	Олексій	14в
8	Віктор	8с
9	Вікторія	7н
10	Марія	12д

11	Олександра	10
12	Ганна	7н
13	Сніжанна	8с
14	Олександр	9с
15	Людмила	8с

З матеріалів таблиці випливає, що здобувачів освіти можна відповідним чином диференціювати, так студенти, які набрали 14-15 правильних рядів, характеризується дуже високим або відмінним рівнем виявляти найважливіші зв'язки між об'єктами, інформацією та різницею між ними, що в свою чергу дуже сприяє навчанню та розвитку.

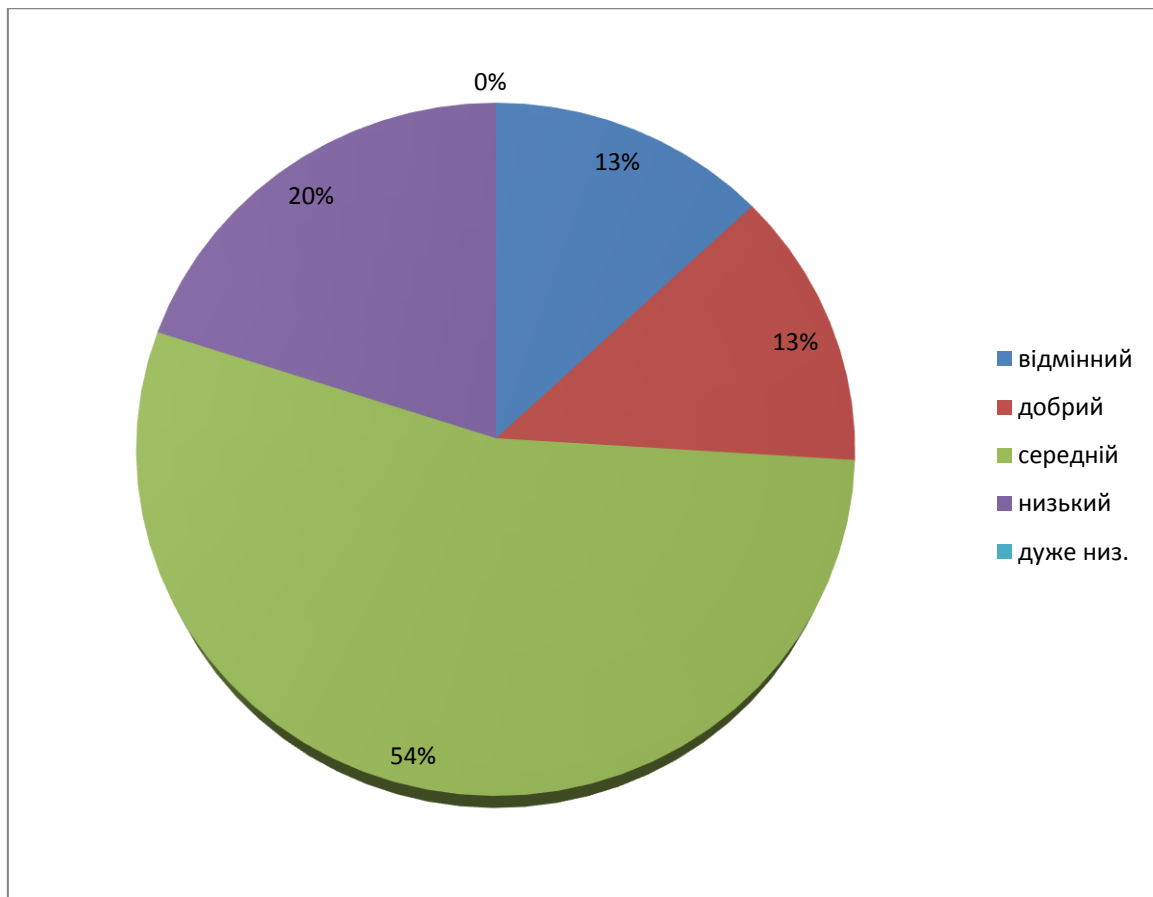
Здобувачі ж які набрали 11-13 правильних рядів характеризуються наявністю високого або доброго рівня виявляти найважливіші зв'язки між об'єктами, інформацією та різницею між ними.

Студенти, які набрали 8-10 правильних рядів, характеризується наявністю середнього або задовільного рівня виявляти найважливіші зв'язки між об'єктами, інформацією та різницею між ними, що в свою чергу може стати перетином в оволодінні знаннями та буде негативно впливати на навчання.

Здобувачи які набрали 6-7 правильних рядів характеризуються наявністю низького або поганого рівня виявляти найважливіші зв'язки між об'єктами, інформацією та різницею між ними. Оволодіння знаннями відбувається на низькому рівні.

Студенти які набрали 5 та нижче рядів характеризується наявністю дуже низького або дуже поганого рівня аналітичного мислення. Виявлення зв'язки між об'єктами майже не відбувається. Оволодіння знаннями на дуже низькому рівні.

Результати отримані за цією методикою узагальнено (діаграма 3.1.1.А), що дозволяє стверджувати про відповідні результати, котрі відрізняються своєрідністю інтелектуальної сфери учасників психологічного експерименту.

Діаграма 3.1.1 стан сформованості у досліджуваних логічного мислення.

Як бачимо, результати першої серії дослідження у всіх різняться. Це говорить про те, що рівень мисленнєвих компетентностей у всіх різний. Спроможність до навчання теж не однакова. А це у свою чергу впливає диференціації психологічного супроводу досліджуваного явища.

Наступна методика яку використано спрямовано на дослідження інтелектуальної лабільності учасників експерименту. Вік досліджуваних від п'ятнадцяти років.

Зауважимо, що однією з головних переумов успішної діагностики є дотримання повної самостійності студентів при виконанні.

Як зазначає зміст визначеної методики представлений у вигляді сорока запитань, відповіді на які потрібно записати в спеціальний чотирикутник, що має свій номер та зображений на аркуші паперу. На вирішення оголошеного

завдання надається від двох до п'яти секунд. Оскільки йдеться про обмаль часу на виконання, завдання не повторюється.

Помилкою вважається, якщо завдання виконано не вірно, або було пропущене. Результат отримані за другою серією дослідження представлені у таблиці 3.1.2. До характеристики лабільності як аспекта інтелектуальної сфери дослідження.

Таблиця 3.1.2

№	Ім'я учасників	Результат
1	Наталья	29с
2	Тетяна	22н
3	Аліна	29с
4	Дарья	37в
5	Артем	27с
6	Катерина	31д
7	Олексій	35д
8	Віктор	27с
9	Вікторія	28с
10	Марія	36в
11	Олександра	25н
12	Ганна	31д
13	Сніжанна	26с
14	Олександр	27с
15	Людмила	25н

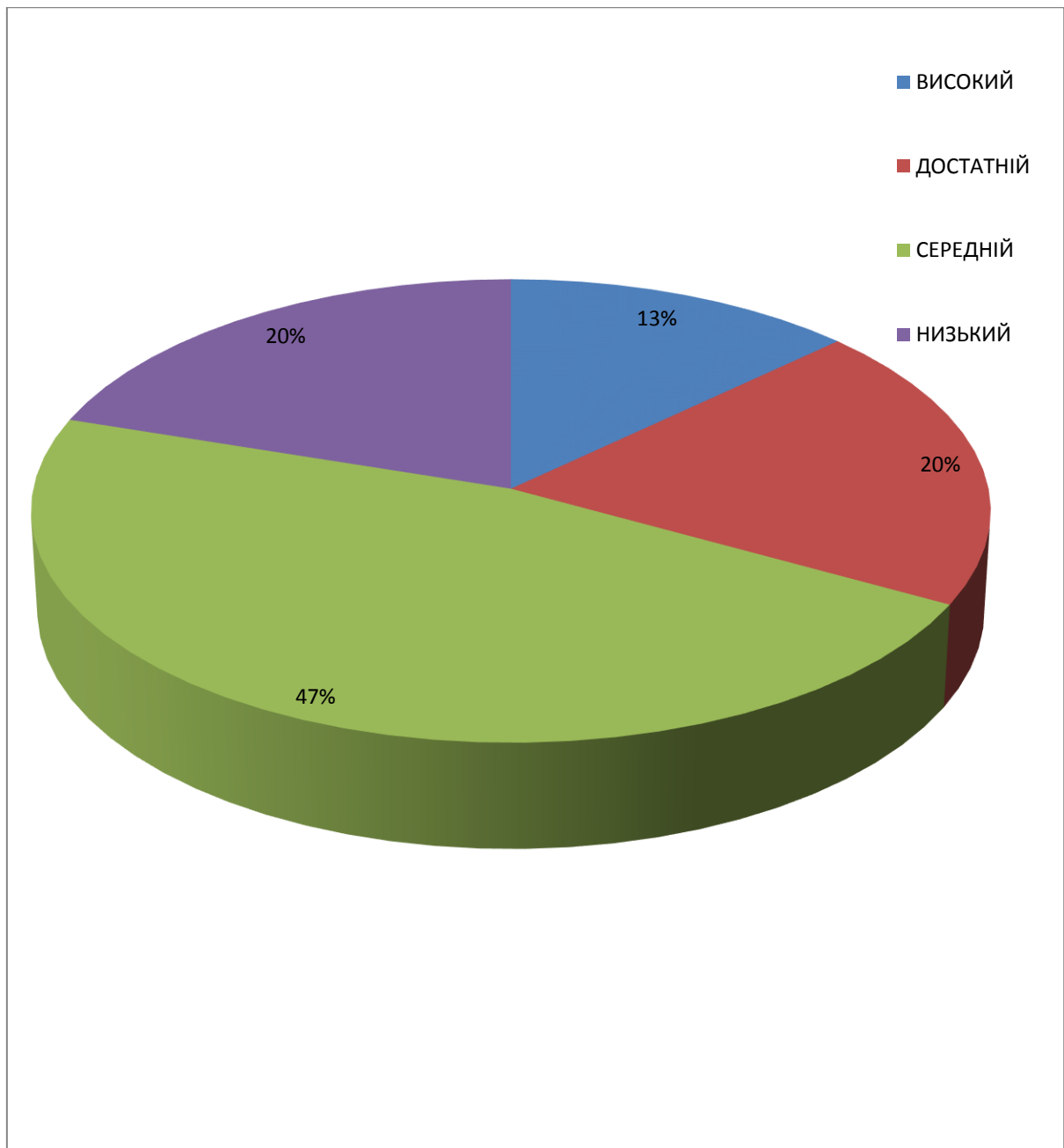
Отже, хто із учасників психологічного експерименту набрав від сорока до тридцяти шести балів має лабільність на високому рівні, а відтак добра здатність до навчання.

Хто набрав від тридцяти п'яти до тридцяти одного балу має лабільність на доброму рівні, у цих студентів достатня здатність до навчання, але є над чим працювати

Хто набрав від тридцяти до двадцяти шести балів має лабільність на середньому рівні, таких студентів характеризують проблеми з навчанням, зокрема пов'язане із труднощами у переключенні уваги.

Хто із досліджуваних набрав від двадцяти п'яти і менше балів має лабільність на низькому рівні, тобто йому властива дуже слабка успішність у навчанні, для оволодіння навчальним матеріалом (навіть на достатньому рівні) потрібно прикладати чималі зусилля.

Загальні данні представлені у вигляді секторальної діаграми 3.1.2.А

Діаграма 3.1.2.А стан досліджуваних лабільності

Зауважимо, що наступну серію дослідженнях репрезентовано методикою розробленою психологами А. Харрісон та Р. Бремсона. Вона використовується для визначення стилю мислення. Як зазначалось мислення характеризується інтелектуальними стратегіями, засобами, навичками і операціями, завдяки індивідуальним особливостям, до яких схильна особистість, вік досліджуваних з п'ятнадцяти років.

Досліджуваним пропонувалось дати відповіді на питання, де вказані різні варіанти відповідей. Студенти повинні обрати той варіант відповіді, який

більше відповідає їх властивостям або притаманні їх особистості, чи манері їх поведінки.

Після запитань була підрахована кількість балів з урахуванням кожної шкали. В результаті підрахунку домінуючим стилем буде той, котрий, набрав найбільшу кількість балів. Стель який «набрав» у студента найменшу кількість балів, буде менш властивий. Результати дослідження представлені в таблиці 3.1.3

До характеристики стиля мислення досліджуваних до методики А. Харрісон та Р. Бремсона таблиця 3.1.3

№	Ім'я учасників	Стель мислення
1	Наталья	Ідеалістичний
2	Тетяна	Синтетичний
3	Аліна	Ідеалістичний
4	Дарья	Ідеалістичний
5	Артем	Аналітичний
6	Катерина	Ідеалістичний
7	Олексій	Ідеалістичний
8	Віктор	Реалістичний
9	Вікторія	Реалістичний
10	Марія	Ідеалістичний
11	Олександра	Реалістичний
12	Ганна	Ідеалістичний
13	Сніжанна	Аналітичний
14	Олександр	Аналітичний
15	Людмила	Синтетичний

Відтак розкриємо більш докладно різновид стилів мислення особистості.

Синтетичний стиль. Особистість якій присутній цей стиль мислення, дуже чутлива до протиріч. Як правило такі студенти виявляють підвищену

зацікавленість до конфліктних ідей, інколи провокуючи їх самі, за для того щоб самим проявитись у їх вирішені. Світ в їх очах мінливий вони схвалюють таку ж точку зору інших людей. Їм притаманне негативне ставлення до шаблонів, загальноприйнятих шаблонів. Завжди готові до відкритого конфлікту. Натомість не можливо обійти стороною той факт, що люди з синтетичним стилем мислення завжди готові допомогти іншим у розв'язанні проблемної ситуації. В прийняттях групових рішення вони готові сконцентруватись на негативних обставинах та прийняти на себе негатив. Такі проявляються у креативності, гостроті погляду та відчутті нового.

Ідеалістичний стиль. Їх рисою є покладання на інтуїцію, схильність до детальних оцінок ситуації. Адже зацікавлені в цілях, потребах, мотивах поведінки. Яким властива здатність сформулювати мету до якої потрібно йти, як собі так і іншим. Об'єкти та явища сприймаються ними з урахуванням їх позитивних та негативних якостей для суспільства. При прийнятті рішень, віддають перевагу соціальним та суб'єктивним факторам. Вони не схильні до зосередження на точних даних. З точки зору ідеаліста, конфлікт характеризується непродуктивністю та непотрібністю при вирішенні проблемних питань. Ідеаліст позиціонує себе як відкриту та доброзичливу людину, яка прагне щоб їй довіряли. Особистості з цим стилем завжди прагнуть бути корисними, для них це відчуття дуже цінне. Вони високо оцінюють свої моральні норми, ідеалістичні погляди, натомість не завжди відчувають їх реалістичність у навколишньому середовищі.

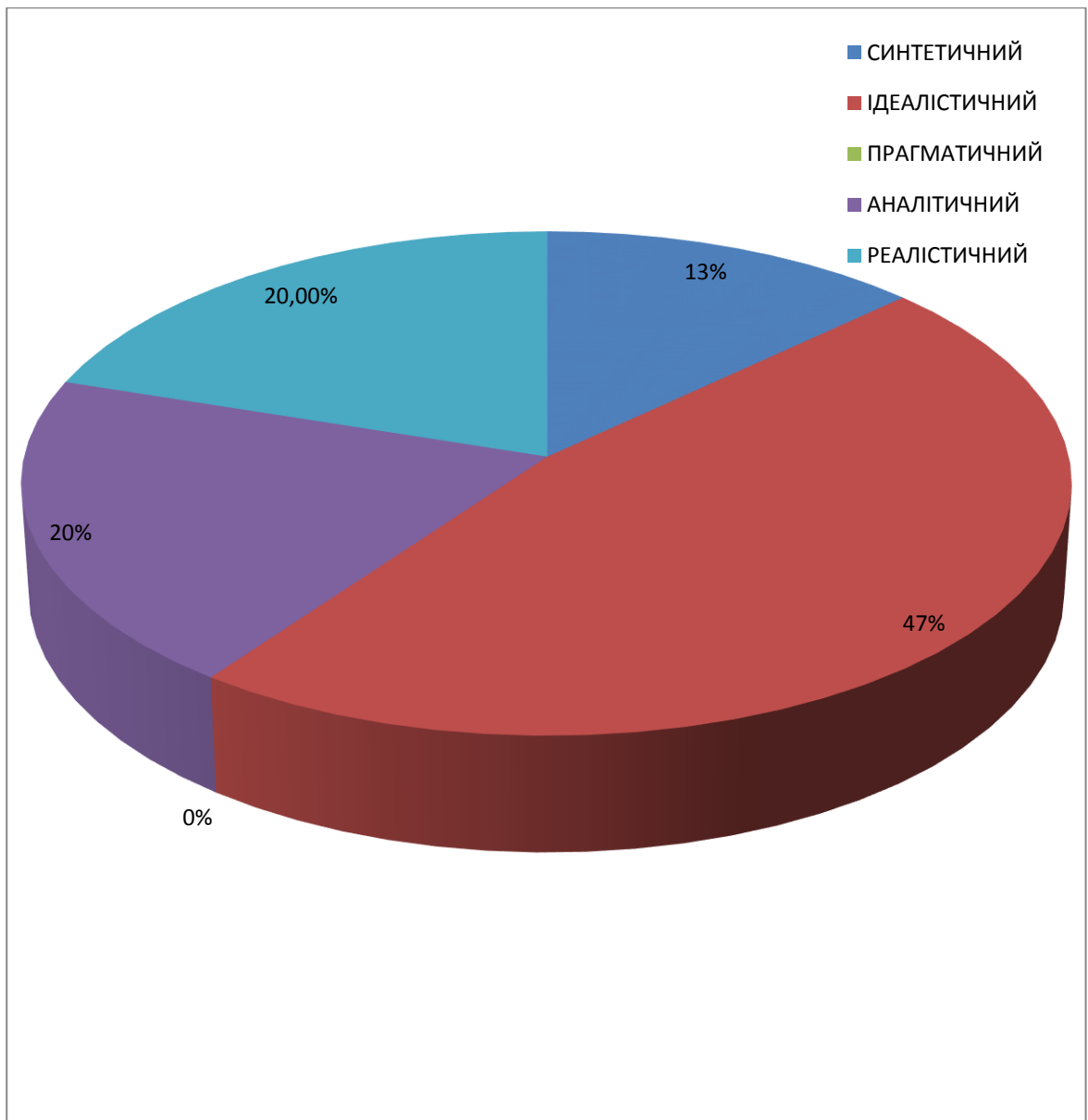
Прагматичний стиль. Студентам яким притаманний даний стиль доводиться дуже часто покладатися на власний набутий досвід в оцінці вчинків та рішень. У досягненні певних цілей, вони готові до експериментального пошуку їх досягнення. Як правило, використовують ті данні та ту інформацію, яка не потребує зайвих зусиль. Тому здобувачі зацікавлені у швидкому отриманні результату. Поведінка прагматиків дуже непередбачувана, адже вони відають перевагу випадково вибраним фактам, плануванню цілей, до того ж інколи паралельних для попередження поразки.

Вони гнучкі як в сфері поведінки, так і в сфері навчання. Прагматикам притаманна комунікабельність, раціональне обґрунтування своєї думки, емпатійні, до того ж можуть спрогнозувати етичні та психологічні наслідки. Полюбляють прояв симпатії та значущості до їх особи.

Аналітичний стиль. Здобувачам освіти притаманне методичне, детальне та логічне вирішення поставлених питань. Для прийняття рішення, вони потребують великої кількості інформації, на основі якої буде розроблено детальний план дій, для оптимального шляху вирішення питання. При наявності великої кількості часу, вони спроможні на максимально продуктивне вирішення проблемного питання. Невизначеність з певних питань та позицій аналітиками сприймається дуже важко. Їх світогляд базується на логічності, раціональності, упорядкованості та передбачуваності. Вони цінують наукові дисципліни, а тому добре ставляться до навчання. Аналітики вірять в те, що ідеальне рішення повинно бути досягнуто. Часто прагнуть досконалості в своїй роботі. Цінують обізнаність в багатьох аспектах ситуації в яких вони опинились.

Реалістичний стиль. Студентам яким притаманний даний стиль віддають перевагу знанням здобутих на практиці, а не теоретичним. Увага концентрується здебільшого на поточних справах. Їм притаманна корекція ситуації для досягнення результату. Вони ставлять перед собою конкретизовані і досяжні цілі, а в груповій роботі зосереджують учасників на досягненні певного результату. У процесі вирішенні проблемних питань поводяться обґрунтовано та намагаються уникати непередбачуваних змін. Як правило реалісти налаштовані на додержання встановленого курсу та не виключають внесення змін до нього. Негативно ставляться до формально-логічних процедур та тривалих пошуків додаткової інформації. Вирішення глобальних питань їм не притаманне.

Отже відтепер представимо отримані за окресленою методикою результати узагальнено див таблиці 3.1.3.А

Таблиця 3.1.3.А до характеристики домінуючого у здобувачів стиля мислення.

Закцентуємо увагу на отриманих за трьома методиками результати дослідження мисленнєвих операцій. Як бачимо паралельність результатів. Учасники психологічного експерименту показали приблизно однакові результати по першому та другому серіям.

Після впроваджених методик спрямованих на діагностику мисленнєвих операцій, студентам було запропоновано прикріпити стікер до однієї з двох дошок. На одній дошці написані характеристики мисленнєвих процесів а інший – як ці мисленнєві процеси розвивати. Такий підхід свою чергу поділив

студентів на чотири групи. Отримана диференціація учасників представлені в таблиці 3.1.4

Психологічна характеристика досліджуваних за характером
мисленнєвих процесів таблиця 3.1.4

№	Ім'я учасників	Група
1	Наталья	3
2	Тетяна	1
3	Аліна	4
4	Дарья	4
5	Артем	2
6	Катерина	2
7	Олексій	4
8	Віктор	2
9	Вікторія	1
10	Марія	4
11	Олександра	3
12	Ганна	2
13	Сніжанна	2
14	Олександр	3
15	Людмила	2

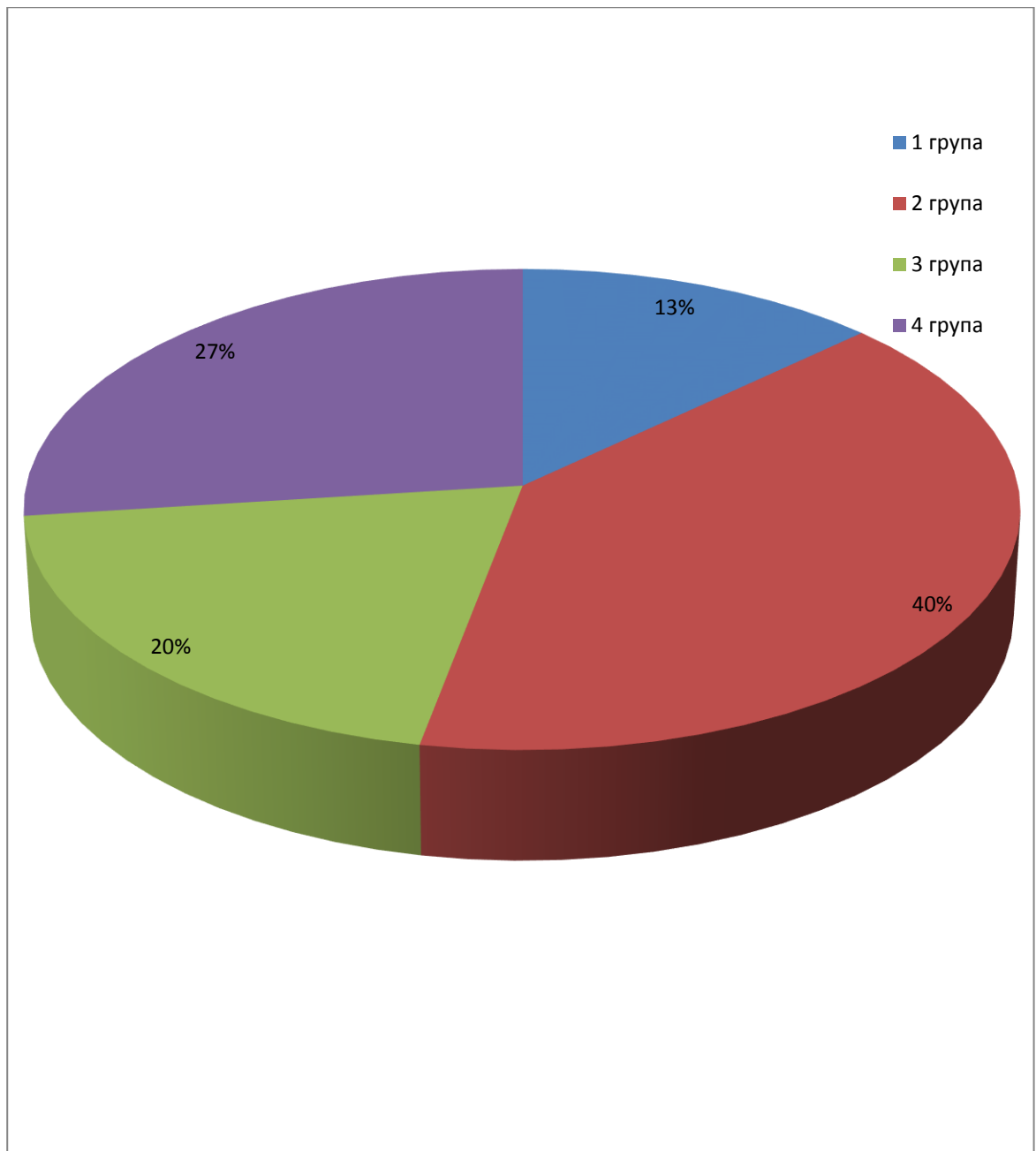
З огляду на подані результати дослідження створює_____ можливість зробити певні узагальнення.

По-перше студенти, які показали низькі рівні розвитку мисленнєвих процесів та поставили стікер з характеристиками мисленнєвих операцій. Були умовно віднесені до першої групи. Вони характеризуються відсутністю і прагненням змінити своє становище на краще, і бажання долати перешкоди, а це може бути однією з причин низького рівня. Якщо учасники поставили стікер біля «розвитку мисленнєвих процесів», то вони відносяться до другої

групи, а це дає підстави говорити про те, що ці студенти прагнуть змінити ситуацію на краще.

По-друге студенти з високим рівнем розвитку поставили стікер біля характеристик мисленнєвих операцій. Наступна група, характеризуються тим що досліджуванним навчання дається легко без додавання надмірних зусиль, натомість властива відсутність бажання розвиватись далі. До того ж як правило, цим студентам важко використовувати свої знання на практиці. Студенти які поставили стікер з «розвитком мисленнєвих процесів», можуть бути схарактеризовані прагнуть змінити ситуацію на краще. Як правило це лідери, творчі та натхненні і вони відносяться до четвертої групи таких виявилось чотири особи з п'ятнадцяти учасників тобто 26 відсотків.

Узагальнені результати щодо вище окресленого акценту проведеного нами дослідження представлено у вигляді діаграми 3.1.4.А

До характеристики здібностей особливостей мисленнєвих операцій діаграма 3.1.4.А

Отже аналіз дослідження інтелектуальної сфери молоді при застосуванні вище вказаних методик показує що молодь розвивається не однаково. Водночас характер та темперамент студентів впливає на відношення до навчання, що в свою чергу на пряму зв'язано з рівнем інтелектуального розвитку. Також аналіз навчальних журналів академічної успішності студентів показав пряму залежність розвитку мисленнєвих операцій з навчальною

успішністю в коледжі. Результати середнього балу у навчанні представлені в таблиці 3.1.5

Узагальнені результати дослідно-експериментального дослідження інтелектуального розвитку студентів Таблиці 3.1.5

№	Ім'я учасників	Результат
1	Наталья	9
2	Тетяна	6.3
3	Аліна	10.9
4	Дар'я	11.2
5	Артем	7.5
6	Катерина	7.4
7	Олексій	10.8
8	Віктор	8.9
9	Вікторія	7.1
10	Марія	10.8
11	Олександра	10
12	Ганна	6.5
13	Сніжанна	8.6
14	Олександр	8.5
15	Людмила	9.1

Отже проведене нами психологічне дослідження засвідчило безпосередній зв'язок між інтенсивністю навчальних процесів особистості студента і його навчальними досягненнями.

Аналізуючи отримані результатами за цими методиками та поєднавши їх з результатами навчання, доходимо до висновку що існує певний зв'язок між розвитком мисленнєвих операцій та успішністю у навчанні, а також простежується зв'язок між мотивацією до навчання та успішністю. Дійсно

мотиваційна складова відіграє значну роль в навчанні. Важливим є задатки до високих показників розвитку мисленнєвих операцій.

3.2. Різновид психологічних технік та рекомендацій, спрямованих на активізацію когнітивних процесів.

Аналіз психологічних досліджень, присвячених вивченню когнітивної сфери особистості, засвідчують про її виключне і специфічне значення у контексті процесу розвитку самосвідомості зауважує у цьому зв'язку М.В. Фаликман. Оскільки у XXI столітті швидкість розвитку людства неймовірно висока, то процес пізнання інформації та її вплив на активізацію когнітивних процесів постає одним із проблемних питань сьогодення. Знаходження факторів впливу на особистість, визначення шляхів для виокремлення найрезультативніших для орієнтації особистості у потоці «буму» є дуже актуальною проблемою [38].

Доведено вітчизняними психологами (П.Я. Гальперіна, О.М. Леонтьєва, Н.П. Бехтерева), що складниками сфери пізнання особистості виступають:

- можливості концентрувати увагу та тривалості її стійкості на протязі часу.
- сформоване відчуття та сприйняття навколишнього середовища.
- ресурсність щодо запам'ятовування інформації та її відтворення.
- здатність до роздумів та пізнавальної самостійності й інтелектуальної ініціативи.

Розвиток мисленнєвих операцій у молоді залежить від багатьох факторів.

В результаті розумової діяльності за допомогою її операцій в оточуючій нас дійсності виділяються відносини різного рівня складності. Швидкість синтезу операцій, адекватної цьому завданню, визначає кмітливість.

Активізація мисленнєвих операцій на думку сучасних психологів залежить від:

- бажання бути розумним – а саме навчися розумно запитувати, уважно слухати, спокійно відповідати і мовчати, коли більше не має чого сказати.

- розумових зусиль і саме мислення яке неможливо без знань. Розвивати мислення - це значить насичувати свій розум знаннями. Джерела знань можуть бути найрізноманітнішими.

- мислення яке починається з питань. Всі відкриття зроблені завдяки питань: «Чому?» «як?». Треба вчитись задавати питання і шукати на них відповіді.

- активізації мислення тоді, коли готові, стандартні рішення не дають можливості досягти бажаного результату. Здатність помічати в предметі або явищі різні сторони, порівнювати їх між собою - необхідна властивість мислення.

- зв'язку мови та мислення. Неодмінна умова розвитку мислення - вільний виклад прочитаного, участь в дискусіях, активне використання писемного мовлення, переказ іншому того, що не до кінця розумієте самі.

- активізації розумового процесу який включає: постановку мети, максимальну мотивацію, використання понятійного мислення, зниження критичності при оцінці результату [23].

Одним із способів активізації когнітивних процесів, є метод фокальних об'єктів. Він полягає в тому, що ознаки кількох випадково вибраних об'єктів переносяться на даний об'єкт, в результаті чого виходять незвичайні сполучення, що дозволяють долати психологічну інерцію і відсталість. Так, якщо випадковим об'єктом узятий "тигр", а фокальним - "олівець", то виходять поєднання типу "смугастий олівець", "ікластий олівець" і т.д. Розглядаючи ці поєднання і розвиваючи їх, іноді вдається прийти до оригінальних ідей.

Метод морфологічного аналізу полягає в тому, що спочатку виділяють головні характеристики об'єкта, а потім по кожній з них записують всілякі варіанти елементи.

Сприяє інтенсифікації пошуку і метод контрольних питань, який передбачає застосування для цієї мети списку навідних запитань, наприклад: "А якщо зробити навпаки? А якщо змінити форму об'єкта? А якщо взяти інший матеріал? А якщо зменшити або збільшити об'єкт?"

Психологи які працюють в закладах середньої освіти, професійно-технічних училищах та коледжах для активізації когнітивних процесів можуть застосовувати різні методики.

Для розвитку уваги, пам'яті, мислення, уяви можуть застосувати методику гірлянд асоціацій та методику «Карус».

Методи активізації пізнавальних процесів

Частина методів орієнтована на активізацію розумових процесів творця, а саме уваги, пам'яті, мислення, уяви. Наприклад, це метод гірлянд асоціацій.

Метод гірлянд асоціацій, яку розробив Г.Я. Буш в 1972 році, базується на припущенні, що для створення винаходу необхідно використовувати якомога більше асоціативних "підказок" та аналізувати відповідні їм різноманітні варіанти рішення. Потрібно свідомо використовувати випадковість.

Також психолог може використовувати групові методики роботи. Прикладом такої методики може слугувати, методика брейн-стормінгу який набрав популярності в шістдесятих роках.

В цьому методі чітко простежується позитивний вплив колективу на творчий процес який, передбачає обговорення, варіативність пропозицій, критику, обґрунтування, аргументацію тощо. Цей метод спрямований на звільнення уяви та фантазії.

Брейн-стормінг проводиться в групах від шести до дванадцяти учасників, бажано з різним досвідом, поглядами, але однаково кваліфікованими. Під час проведення важливо додержання серед учасників поваги до думки іншого та додержання конструктивного діалогу. Ведучий ставить задачу, питання, спрямовує на їх вирішення висловлення групи. Час мозкового штурму до п'ятнадцяти хвилин. Пропозиції та ідеї які висловлюють учасники фіксуються за допомогою технічних засобів або записуються. Зафіксовані пропозиції та ідеї під час генерування ретельно аналізуються.

Відомі наступні різновиди методу мозкової атаки: пряма, колективна, обернена, індивідуальна, масова, письмова, подвійна, з оцінкою ідей.

Організаціям та установам які працюють в області новітніх технологій або виробів стратегічного призначення. В роботі яких завжди присутній момент пошуку нестандартних рішень та нестандартних форм роботи або виробництва. Керівники в своїй роботі можуть використовувати методику синектики яку розробив американський психолог В.Д. Гордоном у тисяча дев'ятсот сорок четвертому році. Цей метод дає змогу вийти за межі звичного, подолати інерцію та стереотипність мислення. Вона побудована на тому що ведучий найбільш узагальнено формулює проблему так як точне формулювання звужує простір для пошук нових ідей.

Групи для роботи за цією методикою готують протягом восьми, дванадцяти місяців. Мета підготовки даної групи не тільки підвищити професійний рівень, а забезпечити взаєморозуміння і здатність групи до синектичного мислення, а саме:

- розвивати вміння абстрагуватись від звичного контексту, вирізнити сутність завдання, подолати звичний хід мислення.
- схильність до вільних міркувань, фантазувань, досягнення рішення при мінімумі інформації за допомогою гірлянд асоціацій.
- здатність відкласти розвиток перших знайдених ідей і продовжити їх висування.
- терпимість до висловлених іншими ідей, готовність до їх розробки
- цілеспрямованість, впевненість в успішному розв'язанні, у винахідницьких здібностях своїх та товариша.
- звичка бачити в звичайному незвичайне і навпаки.

Ефективність групи забезпечується тільки при поєднанні колективної та індивідуальної творчості. Для високопродуктивної роботи в групах повинні приймати участь учасники однієї галузі але різних спеціальностей, що призводить до взаємо доповнення творчих ідей. Та доречно буде зауважити що заважати роботі групи буде наявність зверхніх людей.

Викладачам загальноосвітніх шкіл для активізації когнітивних процесів рекомендовано на уроках використовувати різноманітні вправи та завдання, а саме.

- вирішення математичних завдань на додавання, віднімання, множення та ділення в голові починаючи з простих завдань та постійно ускладнюючи їх.

- обираємо будь який предмет, кладемо його перед учнями та пропонуємо якомога точніше його описати.

- обираємо принципово однакові речі та пропонуємо учням якомога більше знайти в них розбіжностей.

- Обираємо принципово різні речі та пропонуємо учням знайти якомога більше спільних рис.

- Вирішення учнями звукових та графічних головоломок.

- Вирішення завдань учнями спрямованих на розвиток індивідуальних особливостей мислення. І тому подібне.

На думку британського вченого Е. Резерфорда головне навчити самотійно мислити[11].

В результаті дослідження було виявлено, що ефективність в рішенні мислених завдань досягається при наявності:

- відповідної мотивації та певного рівня емоційного збудження, глибокої захопленості проблеми.

- почуття задоволеності від успішного вирішення попередніх завдань, що підсилює інтелектуальні здібності, при наявності віри в можливість вирішення проблеми.

- високою інформованості в проблемі, накопиченого досвіду, різнопланового характеру знань, що дозволяє знаходити різні підходи до вирішення завдань.

- високою асоціативною діяльністю мозку уві сні, при емоційно-позитивній стимуляції.

- логічного обґрунтування знайденої ідеї рішення, докази його правильності.

- психологічних зусиль для виявлення деякого нового способу розв'язання, пропорційних прагненню використовувати цей спосіб як можна частіше на практиці[11].

Способи активізації мислення.

Розглянувши вище зазначені методи активізації розумових можливостей передбачають цілеспрямовану стимуляцію асоціативних образів.

Перш за все треба пам'ятати, що людина народжується з певним потенціалом, що має дві сторони: раціональну та ірраціональну, конструктивну та деструктивну. Треба розуміти, що джерело психічних розладів це система ірраціональних уявлень про світ, що засвоюється, зазвичай, у дитинстві, від дорослих які займають домінуючі позиції в житті. Ірраціональне мислення може призвести до неефективної поведінки.[9]

В свою чергу психологічна допомога у раціонально-емотивній терапії є допомога в переусвідомлюванні системи переконань, норм та уявлень, а також звільнення клієнта від ідеї самозвинувачення. Тому основні зусилля у раціонально-емотивній терапії спрямовані на:

- способи раціонального осмислення дій;
- виявлення та реєстрацію спонтанних думок;
- встановлення особистісного смислу події;
- зниження значення негативних уявлень;
- вироблення альтернативних рішень і способів дій.

Когнітивні методи використовують:

- для корекції стійких емоційних розладів,
- розвитку впевненості в собі,
- здатності приймати рішення,
- покращення взаємин з іншими людьми, вирішення стресових і кризових ситуацій.

Дуже важливо в роботі психолога навчити підлітка самоспостереженню й самоаналізу, умінню розуміти власні переживання за допомогою логічних роздумів аналізувати свої дії, стосунки з людьми навколо; забезпечити її засобами самопізнання.

А також підліткам можна порекомендувати фіксувати у своїх зошитах причини виникнення впродовж тижня, тих або інших емоцій, поспостерігати за своєю поведінкою, взаєминами з іншими.

Треба розуміти, що підлітки часто вважають, що вони не такі як усі. Важливо показати, що такі ж проблеми, які виникають у них, переживає і успішно вирішує багато людей. Цьому сприяють різні види роботи: продумане використання художньої літератури, групові дискусії тощо. Для успішного подолання проблемних ситуацій необхідно розвивати здатність особистості виявляти своє справжнє “Я”, самосвідомість, позитивне прийняття себе[15].

Як показує практика вітчизняних та зарубіжних психологів, що при роботі з юнаками в “чистому вигляді” корекційні методи певної теоретичної концепції використовуються рідко. Частіше в корекції застосовується комплексний підхід із використанням багатьох різних методичних прийомів і методів психотерапевтичних напрямів.

В свою чергу система корекційних методів складається з урахуванням вікових, особистісних характеристик дитини і специфіки її проблеми. Прикладом можуть слугувати програми корекції агресивності підлітка, як приклад комплексного використання методів корекції різних психологічних шкіл.

Узагальнюючи, на сам перед треба зауважити, що розвиток мисленнєвих операцій перш за все залежить від самої, молодшої людини, від її мотивації до розвитку та пізнання.

ВИСНОВКИ

В юнацькому віці змінюється світогляд за рахунок зміни соціальної відповідальності прийнятих рішень. Що обумовлене самовизначенням та підготовкою до самостійного життя. Так як в цьому віці провідною діяльністю є навчально-професійна, значну увагу було приділено впливу навчання на розвиток та динаміку розвитку мисленнєвих операцій. Розвиток мислення не завжди розвивається прямо пропорційно інтелекту. Але інтелект впливає на

розвиток мислення. Так як інтелект передбачає в першу чергу володіння інформацією, його розвиток впливає на широту мислення.

Аналізуючи результат проведених методик та поєднавши їх з результатами навчання ми приходим до висновку що існує певний зв'язок між розвитком мисленнєвих операцій та успішністю в навчанні також простежується зв'язок між мотивацією до навчання та успішністю.

Не можливо обійти стороною мотиваційну складову яка відіграє значну роль в навчанні. Студенти які мають задатки до високих показників розвитку мисленнєвих операцій, повинні їх розвивати. Якщо їх не розвиватимуть успішність буде на середньому або низькому рівні. З іншого боку ми бачимо студентів які не мають задатків але прагнуть отримати знання можуть досягти більш високого рівня, додавши до цього зусиль.

Як ми бачимо в процесі навчання роль мислення відіграє дуже важливу роль. Наявність розвитку мислення на високому рівні дає можливість легшого та швидшого оволодіння знаннями, аналізувати матеріал та робити висновки. Особистість з низьким рівне розвитку мисленнєвих операцій навпаки схильна до слабого засвоєння матеріалу, нові знання запам'ятовуються гірше, та не спроможні ставити чіткі цілі, оперувати наявними даними.

Така різниця зумовлена більшою активністю використання під час навчання різних типів та видів мислення. Більшою потребою приймати різні рішення як у навчанні так і в специфіці майбутньої професії.

Враховуючи вище викладений матеріал рекомендовано під час навчання та професійної підготовки молоді використовувати різнопланові завдання. Залучати молодь до креативного мислення з прийняттям нестандартних рішень. Використовувати нестандартні практичні завдання які потребують осмислення інформації та прийняття на цій основі рішення.

СПИСОК ВИКОРАСТЕНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамов Г. С. "Практическая психология".- Москва.- 1977 г.
2. Алдер Г. CQ, или мускулы творческого интеллекта / Гарри Алдер: пер. с англ.С. Потапенко. – М.: «ФАИР-ПРЕСС», 2004. – С. 40 (496 с.)
3. Аллахвердов В.М. Когнітивна психологія свідомості // Вестник СПбГУ. – Вып. 2. – Санкт-Петербург, 2012. – С. 50-59.

4. Білінська О.О «Актуальні проблеми психології» // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України .- Том 10 .- Випуск 51. – Київ, 2016. – С. 36-47.
5. Болдирєв Р.В. Етимологічний словник української мови.-Київ.= : Наукова думка.- 2006.
6. Болбаков Р.Г. Анализ когнитивности в науке и образовании / Р.Г. Болбаков //Перспективы науки и образования. – 2014. – № 4 (10). – С. 15-17.
7. Бичко І.В. ФІЛОСОФІЯ / Підручник .- Київ, 2001. – С. 143-161.
8. Варій М.Й. Загальна психологія: Підручник для студентів психол. і педагог. Спеціальностей. - 2-ге вид., випр.. і доп. - К.: Центр учбової літератури, 2007. – 968с.
9. Варій М.Й. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ/ 3-є видання.-Київ.-“Центр учбової літератури”.-2009
- 10.Васильев В.В. Трудная проблема сознания / Москва: Прогресс-Традиция, 2009. — 272 с.
- 11.Видавиц І.В. Психологи России .- Москва.- 2008
- 12.Волков О.М. Основні моделі контролю свідомості (реформування мислення) Журнал практичного психолога. - 1996. - № 5. - С. 15-21
- 13.Гальперін П.Я. Формування розумових дій Хрестоматія. Пізнавальні психічні процеси Сост. і заг. ред. А. Г. Маклакова. СПб.: Питер, 2001. - 451 с.
- 14.Дмітрієва С.М. Методи дослідження творчих здібностей юнаків / Посібник-практикум. – Житомир, 2002. - 40 с.
- 15.КАНТ И. Критика чистого разума / «ТАЙМ-АУТ», 1993. – С.188-189.
- 16.Карпова А. В. Загальна психологія: Підручник / За заг. Ред. А. В. Карпова. - М.: Гардаріки, 2002. - 232 с.
17. Кирнос Д.И. Индивидуальность и творческое мышление / Москва.- 1992 г.

- 18.Кулагина И.Ю., Колюцкий В.Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. — М.: ТЦ «Сфера», 2001. -464с.
- 19.Кулагина И.Ю. Психологический возраст: диагностика и тенденции изменения в онтогенезе // Вестник Университета РАО. 2000. № 1.
- 20.Леонтьев А. М. Лекції з загальної психології. - М.: Сенс; Вид. Центр «Академія», 2007. - 511 с.
- 21.Лукацкий М. А., Остренкова М. Є. Психологія. - М.: Ексмо, 2007. - 416 с
- 22.Маскалева Л.А. ДИСЕРТАЦІЯ «Психолого-педагогічні умови розвитку рефлексивності майбутніх психологів»//НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА Київ – 2019,-С. 93-96
- 23.Мещерякова Б. Г. Большой психологический словарь / Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 672 с
- 24.Сліпич Ю.В. ««Золоте правило дидактики» Я. А. Коменського в сучасній мистецькій освіті // Педагогічний альманах.- випуск 34.- 2017
- 25.Онищенко В. Д. Професійна Я-концепція як інтегральна складова ноологічної Я-концепції особистості // Педагогіка і психологія професійної освіти. — 2013. —№ 3. — С. 39-50.
- 26.Петровский А. В. Основы педагогики и психологии высшей школы /Под ред. Академика ВПН СССР. – Москва.- Изд-во Московского ун-та.=1986. – С.303.
- 27.Петушкова Е. В. Сознание // История философии .= Энциклопедия. – Интерпрессервис.= Книжный Дом.- 2002. – С. 1005–1007.
- 28.Полонский В.П. Сознание и творчество / В.П. Полонский // Избранные статьи.– М.: «Советский писатель», 1968 . – С. 365-366 (424 с.)

- 29.Поплавська А.П. «Актуальні проблеми психології» // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка .= України. - Том 1, Випуск 51. –Київ, 2019.- С 17-22.
- 30.Розов М.А. Механизмы развития знания // Выпуск 3: Когнитивные исследования: проблема развития: сборник научных трудов / ред. Д.В. Ушаков. – Москва: Институт психологии РАН, 2009. – 352 с.
- 31.Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології. - СПб.: Пітер, 2006. – 713
- 32.Рубинштейн С.Л. "Основы общей психологии" / Питер.= 2002
- 33.Рябушкина Т.М. Познание и рефлексия: Научная монография / Т.М. Рябушкина. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2014. – С. 336.
- 34.Сергеев С.Ф. Психологічні аспекти проблеми інтерфейсу в техногенному світі // Психологічний журнал. – Т. 35. - № 5. – 2014. – С. 88-98.
- 35.Сергин В.Я. Сознание и мышление: нейробиологические механизмы // Психологический журнал. Международного университета природы, общества и человека «Дубна». – 2011. – № 2. – С. 7-34.
- 36.Сеченова И.В. Рефлексы головного мозга / АСТ .- 2016
- 37.Тихомиров О. Д. Психологія мислення: навчальний посібник /О. Д. Тихомиров. – М.: Видавництво Московського університету, 1984. – 272 с.
- 38.Фаликман М. и Спиридонова В.Когнитивная психология: история и современность / — Ломоносовъ, 2011. — 384 с.
- 39.Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: учение о взаимодействии / Г. Хакен. –Москва-Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – С. 26 (320 с.).
- 40.Хамітов. Н. Позасвідомість // Філософський енциклопедичний словник. — Київ.= Абрис, 2002. — С. 492. — 742 с
- 41.Чепелюк О. Розвиток мислення з погляду сучасних психологічних концепцій // "Директор школи" 1999 р., № 18.

- 42.Черниговская Т.М. Языки сознания: кто читает тексты нейронной сети? // К 80-летию В. А. Лекторского. РОССПЭН, Москва, 2012. – С.403-412.
- 43.Шапар В.Б. Свідомість // Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. — Х.: Прапор, 2007. — С. 451—454